

Міністерство освіти і науки
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин ім. Б.Д. Гаврилишина

Кафедра міжнародної економіки

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

На тему:

«Державний борг та приватне споживання в країнах Євразії»

Виконала:

студентка групи ЕМЕМ-21

Пилипчук К.С.

Науковий керівник:

проф, д.е.н.

Куриляк В.Є.

Тернопіль-2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ ТА ПРИВАТНОГО СПОЖИВАННЯ	8
1.1. Поняття державного боргу країни, його структура, методи його оцінки та ризику.....	8
1.2. Причини виникнення зовнішньої заборгованості та методи управління кризовими явищами у державі.....	12
1.3. Характеристика розподілу доходів домогосподарств та суть приватного споживання як основного компоненту внутрішніх витрат.....	16
Висновки до розділу 1	21
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ БОРГОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ТА ПРИВАТНОГО СПОЖИВАННЯ В КРАЇНАХ ЗОНИ ЄВРО В РОЗРІЗІ ГЛОБАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	23
2.1. Дослідження найбільш критичних проявів європейської кризи та її макроекономічні наслідки для світового співтовариства.....	23
2.2. Приватне споживання країн Єврозони в період сучасної економічної експансії.....	32
2.3. Характер впливу державного боргу країн зони євро на розвиток їх національної економіки.....	39
Висновки до розділу 2	44
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРИВАТНОГО СПОЖИВАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ В ПРОЦЕСІ ФІНАНСОВИХ ДИСБАЛАНСІВ КРАЇН ЄВРОЗОНИ ТА УКРАЇНИ	46
3.1. Порівняльний аналіз добробуту споживачів розвинених країн Єврозони та України.....	46
3.2. Напрями антикризової політики країн зони євро.....	53
3.3. Стратегія покращення рівня приватного споживання в процесі розподілу наявного доходу споживачів в Єврозоні та Україні.....	60
Висновки до розділу 3	69
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76
ДОДАТКИ	83

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В процесі становлення і розвитку світової економіки в глобальному плані кожна країна на певному етапі переживає бюджетну кризу, яка є результатом швидкого зростання обсягу державного боргу. Звичайно, з різними проявами, перебігом, впливом, методами антикризового управління та результатами і висновками на фіналі.

Будь-які економічні коливання у світі і кожній його частині зокрема прямо пропорційно впливають на приватне споживання, яке характеризує динаміку внутрішніх витрат короткотривалого користування. Тобто згідно з даними Світового банку, державний борг, як один з проявів економічної кризи, таким чи інакшим чином впливає на ціни на споживчі товари, одяг, послуги освіти та охорони здоров'я. Тобто проблема взаємозв'язку економічних процесів як у вітчизняній так і у світовій економіці з приватним споживанням домашніх господарств залишається досить актуальною.

На фоні поглиблення глобалізаційних процесів у світі проблема взаємозв'язку фінансових дисбалансів і приватного споживання у країнах Єврозони сьогодні залишається досить актуальною. Адже відповідно до статистики Євростату, враховуючи тісні економічні зв'язки між країнами, такі, наприклад, які сьогодні існують в межах Єврозони, економічні проблеми однієї держави швидко поширюються і на інші. Тобто сьогодні будь-які проблеми в зоні євро можуть значно дестабілізувати світову економіку в цілому, а також призвести до спаду ділової активності не тільки на європейському континенті, а й в інших провідних країнах світу, таких як США, Китай та Японія.

Дослідженнями проблеми бюджетних заборгованостей країн Єврозони, зокрема розглядом боргових проблем як результатів погіршення макроекономічної ситуації всередині країн ЄС та Єврозони займались багато визначних вітчизняних економістів, серед яких слід назвати таких як:

Ф.Барановський [3], В.Гноєв [11], І.Дорошенко [14, 15], В.Козюк [18], а також Н.Комар [21], Є.Савельєв [34, 56], Є.Сіскос [35] та К.Дарвіду [35].

Серед зарубіжних науковців, які досліджували причини бюджетно-боргової кризи Єврозони, які більше вбачались у несприятливому менталітеті та неправильній соціальній політиці урядів протягом тривалого періоду, відзначимо С.Алларда [44], А.Боржеса [49] та Л.Гіоргіанні [49]. Проблеми економічного розвитку і співробітництва Європейського союзу, а також антикризові заходи в напрямку попередження фінансових диспропорцій та стабілізації приватного споживання як основи рівня життя населення досліджували Л.Колінець [19], А.Уніят [39], С.Борисова [7], А.Марункевич [29] та О.Пробоїв [32].

Сутність та прояви приватного споживання як основного компоненту внутрішніх витрат вивчали В.Куриляк [23,24], Т.Вахненко [8], Ф.Барановський [4], а також В.Гріфіс [63].

Однак цінові параметри на споживчі товари та послуги короткотривалого використання змінюються навіть не щороку, а, можливо, щоденно. І оскільки на такі зміни прямим чином впливають державні борги країн світу та будь-які економічні коливання, це питання, на нашу думку, залишається актуальним, та потребує подальшого дослідження.

Разом із тим, питання розроблення практичних рекомендацій щодо системного підходу проведення ефективної антикризової політики, застосовуючи зарубіжний досвід, а також покращення запобігаючих заходів зростання бюджетного дефіциту сьогодні потребують подальших наукових розробок, що зумовлює актуальність дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є поглиблення теоретичних засад державного боргу та приватного споживання, виявлення причин виникнення зовнішньої заборгованості та методи управління кризовими явищами у державі та її впливу на приватне споживання, окреслення шляхів оптимізації приватного споживання домогосподарств країн Єврозони та України.

Для досягнення визначеної мети постають такі **завдання**:

- 1) проаналізувати теоретичні засади дослідження державного боргу країни, його структуру, методи його оцінки та ризику;
- 2) з'ясувати причини виникнення зовнішньої заборгованості та розглянути методи управління кризовими явищами у державі;
- 3) дослідити характеристику розподілу доходів домогосподарств та суть приватного споживання як основного компонента внутрішніх витрат;
- 4) проаналізувати найбільш критичні прояви європейської кризи та її макроекономічні наслідки для світового співтовариства;
- 5) провести оцінку приватного споживання країн Єврозони в період сучасної економічної експансії;
- 6) дослідити характер впливу державного боргу країн зони євро на розвиток їх національної економіки;
- 7) провести порівняльний аналіз добробуту споживачів розвинених країн Єврозони та України;
- 8) оцінити напрями антикризової політики країн зони євро;
- 9) сформулювати стратегічні рекомендації щодо покращення рівня приватного споживання в процесі розподілу наявного доходу споживачів в Євроні та Україні.

Об'єктом дослідження є державний борг та приватне споживання у країнах Єврозони.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні засади державного боргу та приватного споживання у країнах Єврозони, їх взаємозв'язок та шляхи покращення рівня приватного споживання в процесі розподілу наявного доходу споживачів.

Методи дослідження. Для написання магістерської роботи використовувалися наступні методи дослідження: історичний метод, теоретичний метод (для порівняння теоретичних основ наукових теорій щодо кризових процесів Єврозони та показників приватного споживання), емпіричний метод спостереження та порівняння, методи групування та

класифікації, компаративний, якісний, кількісний, балансовий, а також метод експертних оцінок (для аналізу причин та наслідків бюджетно-боргової кризи Єврозони, дослідження та порівняння основних макроекономічних показників країн ЄС, діяльності інститутів, пов'язаних з антикризовим управлінням, та для компаративного аналізу заходів урядів країн, які постраждали від кризи).

Інформаційною основою дослідження слугували інформаційні матеріали статистичних видань, праці вітчизняних та іноземних авторів, дані Європейської служби статистики Eurostat, Інтернет-джерела, наукові звіти, збірники міжнародних конференцій, підручники, посібники тощо.

Наукова новизна дослідження полягає в оцінці ефективності механізмів подолання бюджетно-боргової кризи країн Єврозони як одного з чинників впливу на загальноєвропейське приватне споживання та на цій основі обґрунтування системи методів реагування та недопущення фінансових дисбалансів в країнах ЄС.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вивчення причин виникнення бюджетно-боргової кризи та логічне пов'язання їх з обсягами приватного споживання може мінімізувати проблему кризових явищ країн Єврозони та запобігти утворенню нових фінансових дисбалансів в секторі економіки Європи.

Апробація результатів дослідження. Основні аспекти і положення роботи доповідалися автором на Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених та студентів «Розвиток міжнародних відносин України та Вишеградської четвірки» на тему «Економічний вплив боргових процесів Європейського союзу на Україну» м. Тернопіль 4-5 грудня 2019 р. [31]; на Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції студентів та молодих вчених «Проблеми сталого, креативного і прозорого розвитку: глобальний, європейський та український виміри» на тему «Дезінтеграційні процеси в Європі» м. Тернопіль 25-26 травня 2019 р. [6], а також опубліковані у Віснику Львівського університету [5].

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел з 84 найменувань, 6 таблиць, 22 рисунків та 4 додатків. Загальний обсяг роботи – 82 сторінки.

У першому розділі магістерської роботи розглянуті суть та причини виникнення бюджетних боргів, теоретичні засади дослідження приватного споживання, їх зв'язок та значення для економіки країни. Окрім того розглянуті методи управління бюджетно-борговими кризами на різних її стадіях, зокрема процес подолання дефіциту державного бюджету та процес мінімізації зовнішнього боргу та стабілізації рівня ВВП країни.

У другому розділі аналізуються найбільш критичні прояви бюджетно-боргової кризи. Окрім того, досліджується стан та основні показники приватного споживання як основного компоненту внутрішніх витрат країн, зокрема порівнюється дохідна та видаткова частина їх бюджетів, а також профіцит та дефіцит платіжного балансу, оцінюються макроекономічні наслідки боргової кризи Єврозони як для самого ЄС, так і для решти світу та аналізується характер впливу обсягів державного боргу на національні економіки зони євро.

У третьому розділі магістерської роботи досліджуються процеси антикризових заходів Європейського валютного союзу та Міжнародного валютного фонду, зокрема розглядаються програми економічного регулювання та діяльність фонду Європейського Стабілізаційного Механізму. Окрім того аналізуються кризові явища 2020 року та описуються стратегічні рекомендації щодо покращення рівня приватного споживання громадян в Єврозоні та Україні.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ ТА ПРИВАТНОГО СПОЖИВАННЯ

1.1. Поняття державного боргу країни, його структура, методи його оцінки та ризику

Згідно з Бюджетним кодексом України, державний борг означає загальну суму зобов'язань держави за непогашеними позиками на звітну дату, що виникають внаслідок державних запозичень. Державні запозичення здійснюються з метою покриття дефіциту державного бюджету та рефінансування державного боргу. Позики іноземних держав, банків та міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних проектів залучаються державою на основі міжнародних угод і відображаються як зовнішні державні запозичення.

Право здійснювати державні запозичення в межах, визначених Законом про Державний бюджет України, належить державі, яку представляє Міністр фінансів України від імені Кабінету Міністрів України. Кабінет Міністрів України визначає основні умови державних запозичень, включаючи основні умови кредитних договорів, основні умови випуску та порядок розміщення державних цінних паперів [3]. Погашення та виплата державної служби державного боргу сплачуються з державного бюджету за кредитними договорами, а також відповідними нормативно-правовими актами, незалежно від обсягу фінансування, передбаченого для цієї мети законом про Державний бюджет України.

Міністерство фінансів України відповідає за управління державним боргом у межах повноважень, визначених законодавством України. З метою ефективного управління державним боргом та / або ліквідністю єдиного казначейського рахунку (ДПА) Міністр фінансів України від імені України має право здійснювати операції з державним боргом, включаючи обмін,

випуск, купівлю, погашення та продаж державного боргу за умови дотримання ліміту державного боргу на кінець бюджетного періоду.

Згідно з світовими економічними нормами державний борг можна класифікувати як внутрішній борг (заборгованість перед кредиторами всередині країни) та зовнішній борг (заборгованість перед іноземними позикодавцями). Іншим поширеним розподілом державного боргу є тривалість до моменту погашення. Короткотермінова заборгованість, як правило, вважається терміном на один рік або менше, а довгострокова – понад десять років. Середньостроковий борг знаходиться між цими двома межами. Більш широке визначення державного боргу може враховувати всі державні зобов'язання, включаючи майбутні пенсійні виплати та виплати за товари та послуги, які уряд уклав, але ще не сплатив.

Іншими словами, борг держави складається з двох частин – внутрішньої заборгованості бюджету перед фірмами, підприємствами та домашніми господарствами всередині країни, та зовнішньої – перед іноземними фірмами, громадянами, урядами та міжнародними фінансовими організаціями [46].

Як показує світова практика, уряди створюють борг, випускаючи державні облігації та векселі. Менш кредитоспроможні країни іноді беруть позики безпосередньо у наднаціональної організації (наприклад, Світового банку) або міжнародних фінансових установ.

Щороку бюджетний дефіцит зростає і перетворюється у державний борг, до основних причин утворення і збільшення якого можна віднести наступні (рис. 1.1):

- розширення економічних функцій держави – для прикладу, управління системою податків, внутрішнім та зовнішнім митом;
- залучення коштів нерезидентів для підтримання стабільності національної валюти;
- мілітаризація економіки – штучне нарощування військової потужності держави;

– дія вмонтованих стабілізаторів, а саме – зміна прямих податків, або зміна соціальних надходжень;

– політичні бізнес-цикли – політичні та економічні активності уряду, які впливають на динаміку макроекономічних показників.

Рис.1.1. Основні причини утворення і збільшення державного боргу

Складено автором на основі джерела [23]

Наслідки виникнення державного боргу розглядають у короткостроковому та довгостроковому періодах. До короткострокових наслідків, як правило, відносять економічні наслідки бюджетного дефіциту, такі як проблеми витіснення державою приватних інвестицій. А довгостроковими наслідками є ті, які зменшують обсяги виробничих потужностей та негативно впливають на економічне зростання країни, тобто це виникнення бюджетно-боргових криз. Проте провідні економісти світу стверджують, що тягар наслідків державного боргу довгострокового періоду можна зменшити, спрямувавши видатки державного сектору на збільшення майбутнього виробничого потенціалу країни, а саме – на розвиток людського потенціалу та на розвиток об’єктів виробничої інфраструктури.

Якщо розглядати основні причини виникнення бюджетної кризи, то їх поділяють на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх відносять: нестабільність банківського сектору та велика частка в ньому сумнівних кредитів, збільшення кількості високоризикованих цінних паперів, які можуть

призвести до обвалу фондового ринку, нарощення дефіциту платіжного балансу, збільшення дефіциту державного бюджету та зовнішніх боргових зобов'язань уряду країни. І до зовнішніх причин відносять валютні війни, рух спекулятивного капіталу всередині країни, а також послаблення конкурентоздатності країн в процесі зовнішньої економічної діяльності.

Тут варто згадати про те, що бюджетно-боргова криза, виникнення якої є найбільшим ризиком державного боргу, є однією з форм фінансової кризи, тому розглянемо її детальніше. Загалом фінансову кризу важко ідентифікувати і надати їй конкретного визначення, адже це досить складне і розгалужене явище, яке проявляється і в банківському, і в бюджетному, і в зовнішньому секторі, і означає різке погіршення фінансового стану економіки країни, що ускладнює виконання урядом своїх безпосередніх функцій. Іншими словами, фінансова система – це бюджет держави, тому часто фінансову кризу називають кризою бюджету, або бюджетною кризою, яка проявляється через зменшення золотовалютних резервів уряду, що призводить до нездатності країни обслуговувати свої зовнішні зобов'язання, до нарощення бюджетного дефіциту та до зниження вартості національної валюти.

Головним аспектом в управлінні державного боргу є дотримання правил і показників, які є гарантом національної безпеки країни. Так, наприклад, майже в кожній країні Європейського союзу на законодавчому рівні закріплені межі допустимої зовнішньої заборгованості.

Також важливим фактом є те, що витрати уряду в ЄС поділяють на державні інвестиції та адміністративні витрати. При чому припускається, що всі інвестиції мають позитивну прибутковість, і всі витрати на них перекриваються. Крім того, отримані доходи йдуть на сплату боргів та відсотків.

Як свідчать дані МВФ, в більшості країнах Європейського союзу є прийнятним факт збільшення річного державного боргу до суми обсягу інвестицій в економіку за один рік. І навіть було встановлене таке відсоткове

співвідношення: обсяг зовнішньої заборгованості не повинен перевищувати 60 % ВВП, що дорівнює загальній сумі капіталовкладень в економіку країн, а рівень дефіциту бюджету не повинен бути більший за профіцит більш ніж на 3 % [60].

1.2. Причини виникнення зовнішньої заборгованості та методи управління кризовими явищами у державі

Бюджет є грошовим вираженням усіх надходжень до держави, та усіх її видатків, що відображається у платіжному балансі країни. І у випадку якщо обсяг видатків перевищує обсяг надходжень, це явище називається дефіцитом платіжного балансу. Іншими словами – саме перевищення витрат країни над її доходами є основною причиною дефіциту бюджету, тобто воно збільшує державний борг. Проте важливо зазначити, що незначне таке перевищення спричиняє стимулювання ефективного попиту в економічній системі.

В результаті непогашення такого дефіциту виникає заборгованість бюджету країни, яка щороку зростає і збільшує дефіцит у два можливі способи. По-перше, враховуючи те, що відсотки повинні бути сплачені щороку, це збільшує витрати держави, тим самим не надаючи їй ніяких переваг. По-друге, збільшення рівня заборгованості завжди ускладнює можливість отримання коштів. Адже кредитори в такому випадку стають стурбованими здатністю позичальника розрахуватися з своїми боргами, а це в свою чергу призводить до підвищення ними процентної ставки задля забезпечення для себе більшої віддачі в результаті більшого ризику.

Більшість дослідників стверджують, що дефіцит державного бюджету не є випадковим явищем, що президент та уряд навмисно створюють його в бюджеті кожної країни. Це відбувається тому, що державні витрати стимулюють економічне зростання, тобто це є результатом експансійної

фіскальної політики [10]. Іншими словами, створення робочих місць дає більше грошей людям, щоб витратити, що ще більше стимулює зростання. Крім того, податкові скорочення також розширюють економіку. Проте, тут також мова йде про незначне перевищення витрат над доходами, а не про борг бюджету країни.

Розглянемо основні причини виникнення зовнішньої заборгованості:

1. Неправильна макроекономічна політика країни-боржника. До цього можна віднести, по-перше – доведення бюджету країни до стану глибокого дефіциту. І, по-друге – штучне завищення курсу національної валюти, що призводить до погіршення стану платіжного балансу та до швидкого зростання імпорту.

2. Різка зміна кон'юнктури на світових ринках. Це супроводжується збільшенням реальних відсоткових ставок і погіршенням умов торгівлі для країни-боржника.

3. Часткова відмова країни-боржника від здійснення платежів. Така позиція може призвести до оголошення даній державі дефолту, накладання на неї торговельних санкцій та замороження майна [39].

В процесі нашого дослідження ми виявили, що бюджетно-боргова криза є довгостроковим наслідком бюджетної заборгованості країни і найгіршим її проявом. Тому задля уникнення і недопущення боргових криз державам необхідно розробити власні, або користуватись вже наявними стратегіями управління зовнішніми зобов'язаннями, основною метою яких в довгостроковому плані є стримування зростання заборгованості в межах можливості її обслуговування. Короткостроковою метою управління є регулювання обсягів зовнішніх запозичень та утримування обсягу сукупного попиту відповідно до стану зовнішніх і внутрішніх розрахунків країни.

Світові дослідники питання фінансових дисбалансів, напряду пов'язаних з бюджетним дефіцитом, стверджують, що теоретично існує чотири основних напрями подолання дефіциту державного бюджету, а саме:

– збільшення доходів бюджету;

- зменшення його видатків;
- збільшення обсягів внутрішніх і зовнішніх позик;
- проведення інтенсифікації грошово-кредитної політики (у вигляді грошової емісії – збільшення кількості ліквідних грошей, кредитної емісії – збільшення облігацій казначейства у населення, та за рахунок зменшення валютних резервів центрального банку) [48].

Основною особливістю наявності зовнішніх зобов'язань у країні можна назвати те, що вони суттєво обмежують цю державу у процесі проведення як внутрішньої економічної політики, так і у здійсненні будь-якої з форм зовнішньоекономічної діяльності. В таких випадках, для того щоб тримати зовнішню заборгованість у межах її можливого обслуговування, необхідно управляти державним боргом. І даний процес складається з таких основних етапів:

- 1) оцінка конкурентоспроможності країни та її можливостей позичати кошти;
- 2) аналіз платоспроможності, тобто можливості держави розрахуватись з зовнішніми запозиченнями;
- 3) контроль за рівнем зовнішньої заборгованості;
- 4) контроль за структурою зовнішнього боргу.

Варто розглянути методи управління кризовими явищами. Вони складаються з трьох основних етапів: залучення фінансування боргу бюджету, розміщення і використання цього фінансування, а також погашення боргу за рахунок фінансування (рис 1.2).

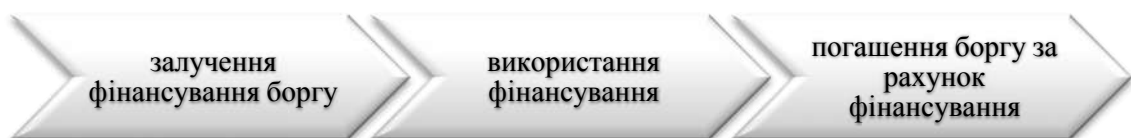

Рис.1.2. Етапи процесу управління зовнішньою заборгованістю

Складено автором на основі джерела [33]

Іншими словами, загальна система управління зовнішньою заборгованістю включає в себе дослідження можливостей позичати країною коштів, аналіз її спроможності оплатити зобов'язання, оцінку загального рівня зовнішньої заборгованості та контроль складу державного боргу.

В процесі вивчення питання бюджетної заборгованості та бюджетно-боргової кризи, важливим аспектом стратегії регулювання зовнішніми зобов'язаннями є пошук шляхів виходу з подібних ситуацій для держав світу. Загалом розглядають чотири основні варіанти розвитку подій для країн-боржників, наприклад:

1. Відмова від сплати боргу. Тобто в такому випадку країна просто не розраховується з зовнішніми зобов'язаннями за необґрунтованих причин. Проте такий вчинок передбачає можливість втрати доступу на світовий ринок товарів та капіталу в майбутньому.

2. Відстрочка оплати боргу. Іншими словами, країна не повністю відмовляється розраховуватись із зовнішніми зобов'язаннями, а лише призупиняє виплату на певний термін за згодою іншої сторони.

3. Спроба виконань зобов'язань за будь-яку ціну. Тобто країна розплачується з боргами усіма наявними ресурсами, незважаючи на негативні перспективи в майбутньому для того сектора економіки, за рахунок якого була сплачена зовнішня заборгованість.

4. Спроба реструктуризації боргу. Іншими словами, країна просить переглянути умови погашення боргу в іншої сторони [20].

Станом на сьогоднішній день в світовій практиці існує декілька способів зменшення суми боргу, такі як реструктуризація, конверсія, викуп, капіталізація боргу, а також конверсія «борг-борг». Найбільш поширеним способом зменшення зовнішньої заборгованості є реструктуризація боргу, тобто перегляд умов його погашення, таких як загальна сума і строки погашення, а також процентна ставка. Ще одним методом скорочення боргових зобов'язань є метод конверсії боргу, або борговий своп, який може

реалізовуватись через викуп, капіталізацію боргу, або ж конверсією «борг-борг» (рис.1.3).

Рис.1.3. Способи зменшення суми боргу

Складено автором на основі джерела [30]

Не менш важливим є той факт, що в той самий час як державна політика має свій вплив на структуру зовнішньої заборгованості, так і навпаки, державний борг певним чином впливає на здійснення економічної політики в середині тієї чи іншої країни. Так, ефективність будь-якої стратегії управління зовнішньою заборгованістю визначається також і іншими видами політики держави. Для прикладу, обсяг прибутку від інвестицій як складова зовнішніх позик залежать від цінової, грошово-кредитної, торгівельної, бюджетної, валютної та податкової політики. І навпаки, загальний обсяг зовнішнього боргу і особливості умов його погашення впливають на характер проведення економічної політики в країні.

1.3. Характеристика розподілу доходів домогосподарств та суть приватного споживання як основного компоненту внутрішніх витрат

Внутрішні витрати громадян будь-якої держави напряму залежать від фінансової ситуації всередині країни. І навпаки, такі витрати є важливим

фактором при розрахунку ВВП. Так, приватне споживання є основною складовою внутрішніх витрат домогосподарств на споживчі товари, такі як одяг, освіта, продукти харчування, охорона здоров'я та інші витрати, не пов'язані з придбанням товарів довгострокового використання, які є інвестиціями. Іншими словами, приватне споживання є показником витрат короткострокового періоду.

Приватне споживання як важлива складова внутрішніх витрат країни в першу чергу залежить від обсягу наявного доходу та від граничної схильності до споживання, тобто від відсотку розподілу між споживанням і заощадженням. Цей відсоток визначається громадянами держави відповідно до їх наявного доходу. Адже якщо він зростає, зростає відповідно і тенденція до споживання [43]. Якщо з певних причин дохід знижується, як у випадку державних фінансових дисбалансів, збільшується відсоток заощаджень, зменшуючи показник приватного споживання.

Середньострокові прогнози Служби Комісії влітку 1998 р. прогнозували середній темп приросту приватного споживання в Євросоні близько на 2,75% за період 2015-2020 років [64]. Цей прогнозований темп зростання, нижчий за показник ВВП, залишив місце для значного розширення постійних інвестицій та акціонерного капіталу протягом відповідних років, в результаті чого потенціал країн може бути підвищений. Задля забезпечення здійснення таких прогнозів, сприятливий загальний середньостроковий сценарій вимагає, як завжди, розсудливого управління політикою зони євро та визнання серед політиків, що його досягнення визначальним чином залежить від складного набору поведінкових відносин, що лежать в основі економіки.

Наше дослідження розглядає один з таких ключових поведінкових зв'язків, а саме поведінку споживання, намагається з'ясувати його основні рушійні сили, та досліджує основний вплив на приватне споживання самого процесу зростання та їх циклічний зв'язок з часом.

Важливо зазначити, що особистий наявний дохід є частиною валового національного наявного доходу країни, що отримується домашніми господарствами. Згідно з моделлю економічного кругообігу доходи домашніх господарств формуються на ринку ресурсів. На цьому ринку підприємства здійснюють витрати, що пов'язані з купівлею ресурсів. Величина цих витрат визначає величину сукупних первинних доходів домашніх господарств (тобто доходів, отриманих у результаті первинного розподілу валового національного доходу).

Окрім того, домашні господарства частину своїх доходів отримують у результаті вторинного розподілу валового національного доходу, який здійснюється державою у процесі виконання нею розподільчої функції, тобто в процесі формування соціальних трансфертів [34].

Необхідно зазначити той факт, що особистий дохід домашніх господарств являє собою дохід домогосподарств, який складається з заробленого доходу, доходу від власності та отриманих соціальних трансфертів. Джерелами його формування є:

- трудова діяльність у вигляді роботи за наймом або власного індивідуального бізнесу;
- власність у вигляді матеріальних і нематеріальних активів (акцій, облігацій, нерухомого майна, землі);
- державне соціальне забезпечення з бюджету країни [59].

До того ж, особистий наявний дохід домашніх господарств – це частина особистого доходу домогосподарств, що залишається у їх розпорядженні після сплати податків на особисті доходи і може бути використана для приватного споживання і заощадження. Для приватної закритої економіки, в якій немає податків особистий наявний дохід домашніх господарств є різницею між сукупним доходом країни (ВВП) і наявним доходом підприємств. Диференціацією доходів називають відмінність часток у сукупному доході (ВВП) країни, що припадає на різні групи населення.

Окрім того для аналізу рівня диференціації доходів домогосподарств застосовують різні методи та показники. Серед показників основними є коефіцієнт Джині та доцільний коефіцієнт диференціації.

Нижня (мінімально необхідна) межа державного втручання в перерозподіл доходів пов'язана з бідністю. При цьому критерієм встановлення приналежності до категорії бідних є межа бідності – обсяг доходів домашніх господарств, нижче яких вони будуть вважатись бідними.

Світові науковці розрізняють такі види бідності:

- абсолютну бідність (мінімальний стандарт життя для виживання) і відносну бідність (стандарт життя за критерієм доступності соціальних благ);
- об'єктивну бідність (за визнаним у суспільстві рівнем доходів) і суб'єктивну бідність (за суб'єктивним ставленням людей до отримуваних доходів та умов життя) [24].

За стандартами ООН, для країн Східної Європи та СНД межа абсолютної бідності визначена на рівні 4,3 дол. США за паритетом купівельної спроможності на день [78]. Національна межа абсолютної бідності в Україні визначена на рівні прожиткового мінімуму, який на початок 2018 році становив 1476 грн. на місяць, а станом на 1 грудня 2020 – 2189 грн.

Для розгорнутого аналізу бідності в країні використовують карту бідності, яка подає структуру бідності за регіонами, національними групами, сферами економіки тощо. В Україні, за даними 2019 року, рівень абсолютної бідності становив 2,2 % – за міжнародною нормою і 11,5 % – за національною нормою, а рівень відносної бідності – 25,4 % [36].

Повернемось до показників рівня диференціації доходів. У статистиці коефіцієнт Джині визначається за формулою:

$$GN = 1 + 1/n - (y_1 + 2*y_2 + \dots + n*y_n) / (n^2*\mu),$$

де n – кількість груп, між якими розподіляється дохід;

y_i – рівень доходу окремої групи;

μ – середній дохід групи [44].

Коефіцієнт Джині побудовано у такий спосіб, що при зростанні його кількісного значення, наприклад, від 0,25 до 0,27, фіксуємо зростання нерівності розподілу доходів у суспільстві. Коефіцієнт Джині може оцінюватись або як показник, що коливається в межах $0 \leq GN \leq 1$, або, коли його значення множать на 100, як показник у межах $0 \leq GN \leq 100$. Наприклад, ми можемо фіксувати, що коефіцієнт Джині становить 0,25, або 25 %.

Згідно з міжнародною класифікацією коефіцієнт Джині в інтервалі 33-35 характеризує високий рівень нерівності в розподілі доходу, а в інтервалі 24-26 – низький. Нормальний розподіл доходів передбачає знаходження коефіцієнта в інтервалі $27 < GN < 33$. Низький рівень нерівності може бути аргументом на користь зменшення державного втручання в розподіл доходів, у той час як високий ступінь нерівності – на користь посилення державного втручання.

Упродовж 2010-2015 рр. згідно з офіційними даними Державної служби статистики України коефіцієнт Джині зменшився за середньодушовими грошовими доходами з 32 % до 27 %, а за загальними доходами з 30 % до 25 %. У 2019 році коефіцієнт Джині, за загальними доходами, становив 23,6 %. На жаль, наведені дані не враховують доходи, що отримуються українцями у тіньовому секторі, частка якого складає, приблизно, 50 % української економіки. Врахування цих доходів суттєво змінює значення коефіцієнта Джині. Для порівняння, значення цього коефіцієнта у країнах світу становить: 35 % – у Польщі, 33 % – в Канаді, 40,8 % – у США, 48,5 % – у Сінгапурі (2019 р.) [27].

Другим показником аналізу доходів є доцільний коефіцієнт диференціації, який відображає співвідношення між сукупними доходами 10-ти % найбагатшої і доходами 10-ти % найбіднішої частини населення. Формула його розрахунку представлена наступним чином:

$$k_{\text{дец}} = \frac{\sum_{i=1}^B 10}{\sum_{i=1}^M 10},$$

де $\sum_{i=1}^B 10$ – сукупні річні доходи 10-ти % найбільш забезпечених верств населення;

$\sum_{i=1}^M 10$ – сукупні річні доходи 10-ти % найменш забезпечених верств населення [76].

Станом на листопад 2019 р. у щорічній доповіді ООН доцільний коефіцієнт для Німеччини становив 7,5, Чехії – 5,2, Японії – 4,5, Росії – 30-36, а для України – 45. За побудованими на основі опитувань громадян даними Центру світового розвитку, у 2010 році доцільний коефіцієнт в Україні був визначений на рівні 8-9 [37]. Отже, ми можемо спостерігати, як впродовж відносно невеликого періоду в нашій державі збільшилась прірва між багатого та бідною частинами населення.

Висновки до розділу 1

Отже, бюджетно-боргова криза є найкритичнішим проявом фінансових дисбалансів та бюджетного дефіциту, який спочатку переріс у державний борг а потім, у зв'язку з неспроможністю країни погасити свої зовнішні зобов'язання, привів її до економічного застою. І основною причиною такої кризи є неправильна макроекономічна політика держави, яка довела її до стану глибокого дефіциту. Важливо також пам'ятати про прямий та водночас обернений зв'язок економічної політики країни із зовнішньою заборгованістю. Тому що так само як стратегії уряду впливають на структуру та обсяги зобов'язань, так і зовнішній борг певним чином впливає на специфіку економічної політики, яка завжди проводиться з урахуванням балансу надходжень та видатків країни.

Саме тому для того, щоб не допустити бюджетно-боргової кризи, кожній державі необхідно дослідити, обрати та дотримуватись своєї стратегії управління боргами, щоб утримувати зовнішні зобов'язання на рівні можливого їх обслуговування. На практиці кожна країна повинна дотримуватись схеми антикризового управління, яка їй найбільше підходить, виходячи з ефективної оцінки платіжного балансу та фінансової системи.

Державний борг прямим чином впливає на внутрішній дохід домашніх господарств та відповідно їх внутрішні витрати, тобто приватне споживання. І навпаки, такі витрати є важливим фактором при розрахунку валового внутрішнього продукту країни. Адже приватне споживання є показником витрат громадян на товари короткострокового споживання, який складає важливу частину при розрахунку ВВП.

Як ми проаналізували, приватне споживання як складова внутрішніх витрат країни в першу чергу залежить від обсягу наявного доходу та від граничної схильності до споживання. Цей показник визначається громадянами держави відповідно до їх наявного доходу та оптимального розподілу між споживанням та заощаджуванням.

Отже, має місце обернено пропорційний зв'язок між державними борговими зобов'язаннями та приватним споживанням домогосподарств цієї країни. Адже якщо зростає борг, знижується тенденція до споживання. Але якщо з певних причин дохід зростає, як у випадку мінімізації державних фінансових дисбалансів, збільшується відсоток приватного споживання, зменшуючи показник заощаджень.

Окрім того, витрати громадян напряму пов'язані з бідністю, яка є прямим наслідком бюджетної кризи і застою економіки.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ БОРГОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ТА ПРИВАТНОГО СПОЖИВАННЯ В КРАЇНАХ ЗОНИ ЄВРО В РОЗРІЗІ ГЛОБАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

2.1. Дослідження найбільш критичних проявів європейської кризи та її макроекономічні наслідки для світового співтовариства

Бюджетно-боргова криза Єврозони є багаторічною кризою країн Європейського союзу з кінця 2009 року. Розпочалося все з того, що декілька держав-членів Єврозони, а саме Греція, Португалія, Ірландія, Іспанія, Італія та Кіпр не змогли повернути або рефінансувати свій державний борг, або ж їм не вдалось врятувати банки, які мали високу заборгованість іноземним кредиторам, під наглядом свого уряду без допомоги третіх сторін, тобто без участі інших країн-членів Єврозони, Європейського центрального банку (ЄЦБ) або Міжнародного валютного фонду (МВФ).

Організація економічного співробітництва та розвитку називає європейську боргову кризу найбільшою загрозою в світі з 2011 року. Як вже зазначалось, Європейська криза розпочалася у 2009 році, коли світ вперше усвідомив, що Греція може не виплатити усі свої зовнішні боргові зобов'язання. Протягом трьох років ця ситуація переросла в потенційну загрозу недотримання суверенних боргів з боку й інших європейських країн [76]. Європейський Союз, очолюваний Німеччиною та Францією, в свою чергу намагався підтримувати цих членів шляхом ініціювання допомоги з боку Європейського центрального банку та Міжнародного валютного фонду.

Якщо розглядати причини виникнення боргової кризи Єврозони, то вони різноманітні. У декількох країнах важливим внеском були приватні борги від володіння власністю, які трансформувались у значну частину суверенного боргу внаслідок фінансової допомоги банківської системи та спроб уряду уповільнити економіку після таких приватних боргів. Ще однією важливою причиною є те, що структура Єврозони як валютного союзу без

фіскального союзу, тобто без певних податкових та державних пенсійних правил сприяла борговій кризі та обмежувала можливості європейських лідерів у цій сфері. Окрім того, європейські банки почали володіти значним обсягом державних боргових зобов'язань, так що занепокоєння щодо платоспроможності банківських систем або навіть держав значно погіршило ситуацію.

Якщо макроекономічні причини бюджетно-боргової кризи усієї Єврозони є досить загальними, то внутрішні боргові проблеми кожної країни-члена зони євро є хоч і дещо схожими, проте специфічними. Як вже раніше зазначалось, співвідношення дохідної і видаткової частини бюджету впливає на стан платіжного балансу країни. І на прикладі Греції (рис.2.1) ми можемо спостерігати основну причину боргової кризи країни – дефіцит бюджету, який досяг свого максимуму в цій державі якраз після початку кризи у 2010 році у розмірі 15,2 %.

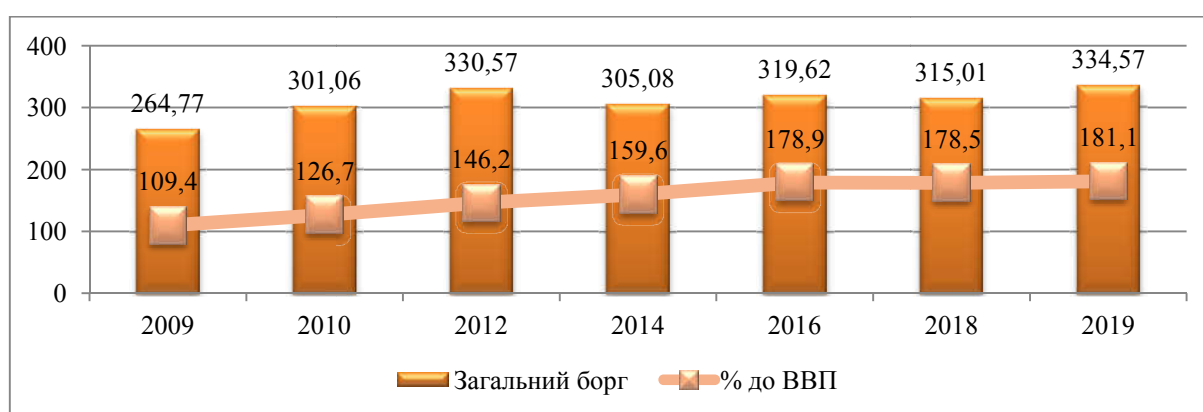

**Рис.2.1. Доходи і витрати бюджету Греції,
% від ВВП**

Складено автором на основі джерела [49]

Приклад Греції є найяскравішим етапом бюджетно-боргової кризи Єврозони та загалом усієї світової фінансової кризи, адже економічна нестабільність та кредитна неспроможність цієї держави перебуває на досить високому рівні і дотепер. Проблема Греції сьогодні є актуальною не лише

для Єврозони, але й для усього світу, адже її великий державний борг тільки на 2009 рік становив більше ніж 300 мільярдів доларів. Щороку грецькі зовнішні зобов'язання поступово зростали, і станом на 2019 рік досягли свого піку у розмірі майже 335 млрд. євро. Тобто ми бачимо в Греції тенденцію до зростання державного боргу, незважаючи на фінансову підтримку з боку МВФ та інших країн ЄС. Окрім того, якщо розглядати грецький борг у співвідношенні до надходжень бюджету, то тут ситуація ще гірша. Якщо у 2010 році він становив близько 125 % від ВВП, то минулого 2019 року виріс до більш ніж 180 % (рис.2.2).

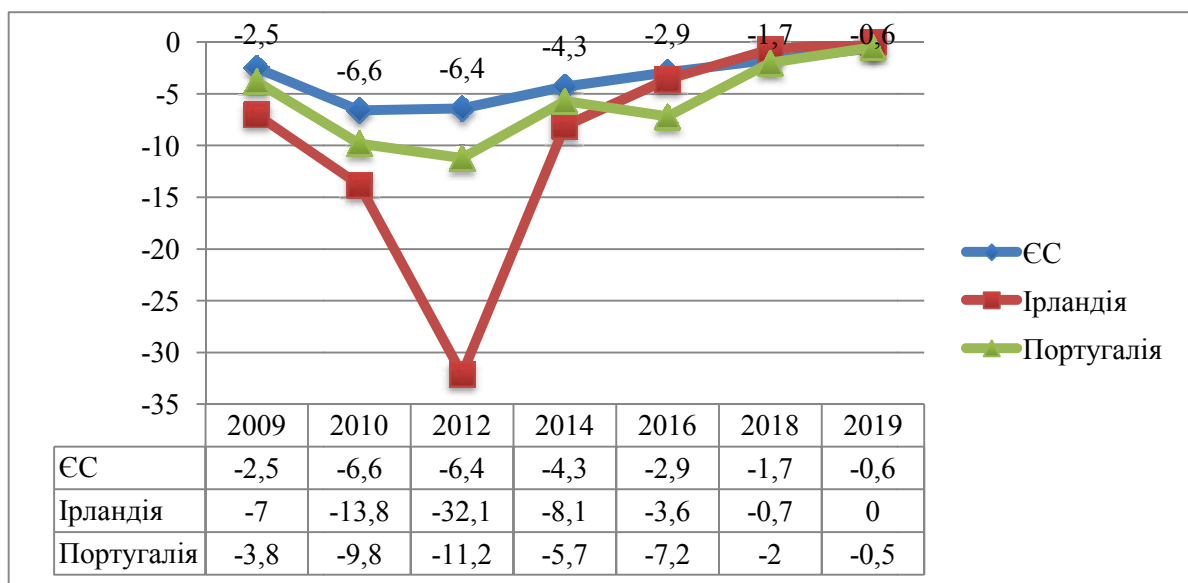
**Рис.2.2. Динаміка державного боргу Греції
впродовж 2009-2019 років**

Складено автором на основі джерела [62]

Після початку бюджетно-боргової кризи Єврозони у зв'язку зі зростанням фінансових дисбалансів у переважній більшості країн ЄС окрім Греції починається спостерігатись ріст дефіциту бюджету, який залишається присутній в економіках держав і до сьогодні. Зокрема середній показник по всій території Європейського союзу зріс з 2,5 % до 6,6 % від ВВП до кінця 2010 року (рис.2.3).

Якщо розглядати бюджетно-боргову кризу в Ірландії, вона виникла не через надмірні витрати уряду, а через занадто велике фінансування приватної власності шістьма основними ірландськими банками. Вони втратили

приблизно 100 млрд. євро, і більша частина цих коштів пов'язана з дефолтними кредитами для забудовників і домовласників, що виникли в період так-званої «бульбашки нерухомості», що розірвалася приблизно в 2007 році. Після цього державний борг країни почав невпинно рости, і досяг свого максимуму у 2012 році у розмірі 210 млрд. євро (додаток 1), що складало майже 120 % від ВВП.

**Рис.2.3. Рівень дефіциту/профіциту бюджету,
% від ВВП**

Складено автором на основі джерела [50]

Щодо Португалії, то основною причиною її державної боргової кризи є неправильна внутрішня політика, яка збільшила кількість зайвих державних службовців, сприяла здійсненню ризикованих кредитів та в результаті – створенню великого державного боргу. Коли глобальна криза порушила ринки і світову економіку, разом з кризою іпотечного кредитування в США і кризою в Єврозоні, Португалія була однією з перших економік, яку теж поглинула бюджетно-боргова криза [67]. Зокрема, від періоду до початку кризи у 2009 за 10 років загальний обсяг зовнішніх боргових зобов'язань країни виріс з 128 млрд. євро до майже 245, і якщо ця цифра у 2009 році

становила лише близько 72 %, то у 2019 це вже майже 122 % від ВВП (додаток В).

Іспанія мала порівняно низький рівень заборгованості серед розвинутих країн до початку кризи. Її державний борг відносно ВВП у 2010 році становив лише 60 % від ВВП, проте на загальну суму у 650 млрд. євро (додатки А і В). Банківські виплати та економічний спад збільшили рівень дефіциту та боргу країни і призвели до істотного зниження його кредитного рейтингу [67]. Економіка малого острова Кіпру з 840 тисячами населення постраждала від кількох величезних ударів у 2012 року, включаючи, надання кіпрськими банками 22 млрд. євро для зменшення державного боргу Греції.

Відповідно до звітів Європейської комісії, хоча причини бюджетно-боргових криз всередині країн та основні події їх перебігу дещо відрізняються, загальним приводом, що спричинив кризові явища, є дефіцит бюджету, який розвинувся у майже всіх країнах Єврозони, і більше того, продовжує мати місце і до сьогодні.

Зарубіжні дослідники даної теми називають бюджетно-боргову кризу країн Єврозони логічним продовженням Світової фінансової кризи 2008-2009 років, яка спричинила зростання обсягів державних боргів країн Європи. Адже саме через особливості перебігу фінансової кризи країни почали відчувати нестачу фінансових ресурсів для проведення ефективного управління у всіх сферах економіки, а також для підтримання економічної стабільності.

І якщо розглядати наслідки бюджетно-боргової кризи країн Єврозони, багато дослідників світових криз ідентифікують грецьку як серію несподіваних реформ та жорстких заходів, які призвели до збідніння та втрат доходів та майна, а також до невеликої гуманітарної кризи. Загалом економіка Греції зазнала найдавнішого спаду будь-якої передової капіталістичної економіки на сьогоднішній день, обігнавши навіть Велику депресію США [47]. Як наслідок, грецька політична система була опущена, соціальна відчуженість зросла, і сотні тисяч добре освічених греків виїхали з

країни. І навіть введення заходів жорсткої економії спровокувало значний спад виробництва у країні, який продовжується і дотепер.

Уся ця ситуація призвела до кризи довіри до Греції по всьому Європейському союзу, про що свідчить збільшення дохідності облігацій та подорожчання страхування ризиків від кредитних дефолтних свопів, порівняно з іншими країнами Єврозони, зокрема Німеччиною.

В умовах сучасної загальної глобалізації усі економіки світу залежать одна від одної. І якщо в якоїсь держави виникають певні фінансові проблеми, то вони швидко поширюються і на інші суб'єкти міжнародних економічних відносин.

Розглянемо вже згаданий нами рівень безробіття всередині ЄС, на який бюджетно-боргова криза зони євро також мала значний вплив. Як ми бачимо з рис.2.4 даний показник після початку кризи у 2009 році почав стабільно зростати і досяг свого піку у 2012 році, коли аж більш ніж 25 млн. жителів Європейського союзу були безробітними, що становило 10,5 % від активного населення. Проте, незважаючи на те, що ще далеко не всі економічні проблеми Єврозони вирішені, завдяки антикризовій політиці урядів безробіття зменшується. І як свідчить статистика Eurostat, минулого року рівень незайнятого населення досяг свого мінімуму за останні 10 років, впавши до позначки майже 17 млн. європейців, що дорівнює 6,8 % від активного населення.

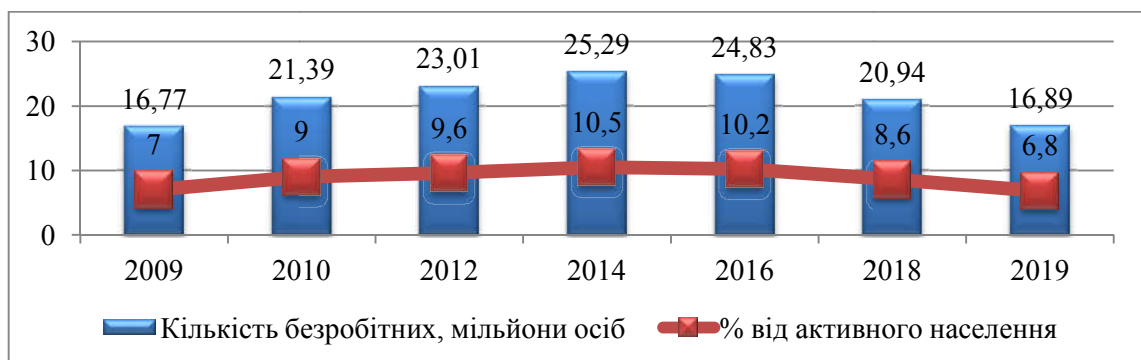
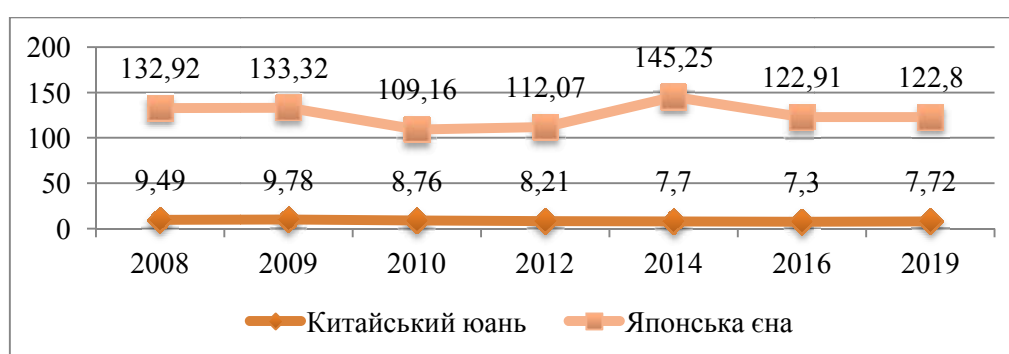

Рис.2.4. Середній рівень безробіття в ЄС в період 2009-2019 рр.

Складено автором на основі джерела [37]

Сьогодні більшість світових операцій на міжнародному ринку пов'язані з використанням євро. Тому бюджетно-боргова криза Єврозони має певні негативні наслідки і для країн, в яких особливих фінансових проблем в сфері бюджету довгий час не спостерігалось. Тобто бюджетно-боргова криза країн Єврозони може сильно дестабілізувати світову економіку, і в разі значного і різкого спаду євро це призведе до погіршення ділової активності не лише в Європейському союзі, а й навіть в таких країнах як Китай, Японія і США. Тут вже йде мова про рівень ефективності антикризової політики Європейського союзу, на яку покладено важку, але надзвичайно важливу місію стабілізації європейської економіки в період глобальних фінансових дисбалансів.

Проблеми на фінансовому ринку Єврозони, пов'язані з її бюджетно-борговою кризою, мають негативні наслідки для країн Азії. Адже незважаючи на велику відстань, країни цих частин світу мають тісні макроекономічні і торговельні зв'язки. І в разі дестабілізації євро внаслідок високого рівня інтеграції держави Азії можуть серйозно постраждати. Проте одночасно з значним зниженням попиту на продукцію азійських країн в Європі, рівень експорту з країн ЄС також зменшується.

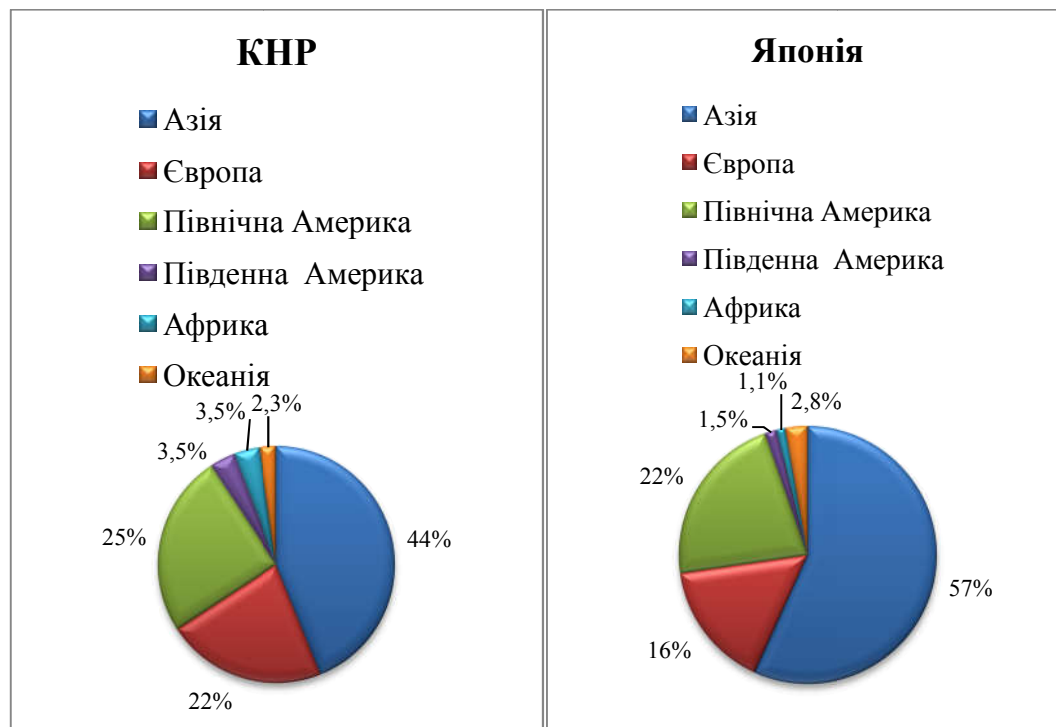

**Рис.2.5. Обмінний курс валют світу до євро
в період від 2008 до 2019 року**

Складено автором на основі джерела [40]

На нашу думку, в першу чергу варто розглянути ситуацію Китаю, адже ринок країн Європейського союзу є для нього найбільшим і займає велику його частку – 22 % (рис.2.6). Тому різке падіння євро дестабілізує економічну активність цієї держави і зробить її менш конкурентоспроможною на європейському ринку.

Як ми бачимо з рис.2.5, євро почав падати відносно китайського юаню після початку кризи у 2009 році і досяг своєї мінімальної позначки у 2016 році, а саме – 7,3 юанів за 1 євро. На думку провідних дослідників цього явища, даний факт свідчить лише про те, що економіка ЄС, яка є однією з провідних і швидкозростаючих у світі, не має імунітету до кризи. Окрім того, це створює значну загрозу для експорту Китаю. Адже значний ріст юаню створив певний ціновий тиск на китайських експортерів і тим самим майже вдвічі знизив експорт країни в Європейський союз, і крім того скоротив зростання загального щорічного експорту у 2 рази (табл.2.1).

**Рис.2.6. Географічна структура експорту
КНР та Японії станом на 2019 р.**

Складено автором на основі джерела [71]

Бюджетно-боргова криза Країн Єврозони має негативний вплив і на ринок Японії. Адже деякі представники ради японського Банку з фінансовими проблемами Європи пов'язують зростання єни і вартості залучення інвестиційних коштів, низькі показники інвестиційних трастів нерухомості, а також спад фондових ринків. Дослідники розглядають це як основну причину різкого зростання японської єни з кінця 2011 року (рис.2.7). Адже саме цього року Японія купила облігації та інші цінні папери Європейського фонду фінансової стабільності на суму 260 млн. євро. Це досить негативно позначилось на фінансовій стабільності країни, яка є дуже залежною від експорту [52]. З рис.2.6 ми бачимо, що частка Європи в експорті Японії становить значну частину, а саме – 16 %, з яких близько 5 % припадає на країни Єврозони.

Не менш важливим є вплив бюджетно-боргових процесів на фінансовому ринку країн Єврозони на держави Східної та Центральної Європи через низку істотних причин. По-перше, сюди віднесемо сильні торгівельні потоки та тісні зв'язки у банківському секторі економіки. І як ми можемо бачити з таблиці 2.1, у колишніх країнах-членах СНД спостерігається різке зниження обсягів загального експорту після початку бюджетно-боргової кризи країн Єврозони у 2009 році. Наприклад, в Росії цей показник впав майже вдвічі з 2008 року – з 464 млрд. доларів США до 293, а в Білорусі скоротився до 22,4 млрд., порівняно з 32,7 роком раніше.

Таблиця 2.1

Обсяги експорту країн світу в період з 2008 до 2019 рр. [80]

Рік	Китай, трильйони дол. США	Японія, мільярди дол. США	США, трильйони дол. США	Росія, мільярди дол. США	Білорусь, мільярди дол. США	Румунія, мільярди дол. США
2008	1,62	800	1,24	464	32,7	47
2009	1,35	581	0,97	293	22,4	39,1
2010	1,75	766	1,15	284	24,9	49,2
2015	2,37	714	1,45	450	36,1	71,4
2019	2,41	695	1,25	342	28,5	70,5

Цікаво також звернути увагу на вплив бюджетно-боргової кризи країн Єврозони на США. Незважаючи на те, що Америка є однією з найрозвинутіших країн світу, у неї досить велика кількість проблем в різних секторах економіки, включаючи і її власний величезний державний борг. Тому важко чітко розмежувати наслідки боргових явищ Єврозони та власне Сполучених Штатів. Проте деякі з них світові дослідники проблем зони євро все-таки виділяють. І однією з них називають обвал фондових ринків. Адже через сумніви американських інвесторів щодо подолання боргової кризи країн зони євро через недостатню кількість капіталу для досягнення стабільності у банківському секторі ЄС на фондових торгах 2012-го року знизились такі провідні індекси США як індекс «Dow Jones» – на 0,29 %, індекс «Nasdaq» – на 0,67 %, індекс «S&P» – на 0,89 % [77].

Окрім того, деякі великі американські компанії стали жертвами боргових явищ Європи. Зокрема «MF Global» – фірма, яка була однією з найбільших брокерських холдингів, подала позов на банкрутство через великий обсяг списань за облігаціями Єврозони.

Отже, різні країни Єврозони мають досить подібні наслідки бюджетно-боргової кризи. Просто в певній країні вони проявляються більш критично, а в іншій менш. Окрім того, кризові явища в зоні євро торкнулись і таких могутніх країн як Китай, Японія та США, адже держави-члени ЄС є для них важливими торговельними партнерами, в процесі співробітництва з якими валюта євро відіграє велику роль.

2.2. Приватне споживання країн Єврозони в період сучасної економічної експансії

Проведений нами емпіричний аналіз, як правило, фокусується на сукупних функціях споживання для Єврозони та досліджує, чи впливають фінансові дисбаланси та державний борг на приватне споживання. Рис.2.7

ілюструє розвиток виробництва та приватного споживання після створення Економічного і монетарного союзу Європейського Союзу в ЄС та Єврозоні.

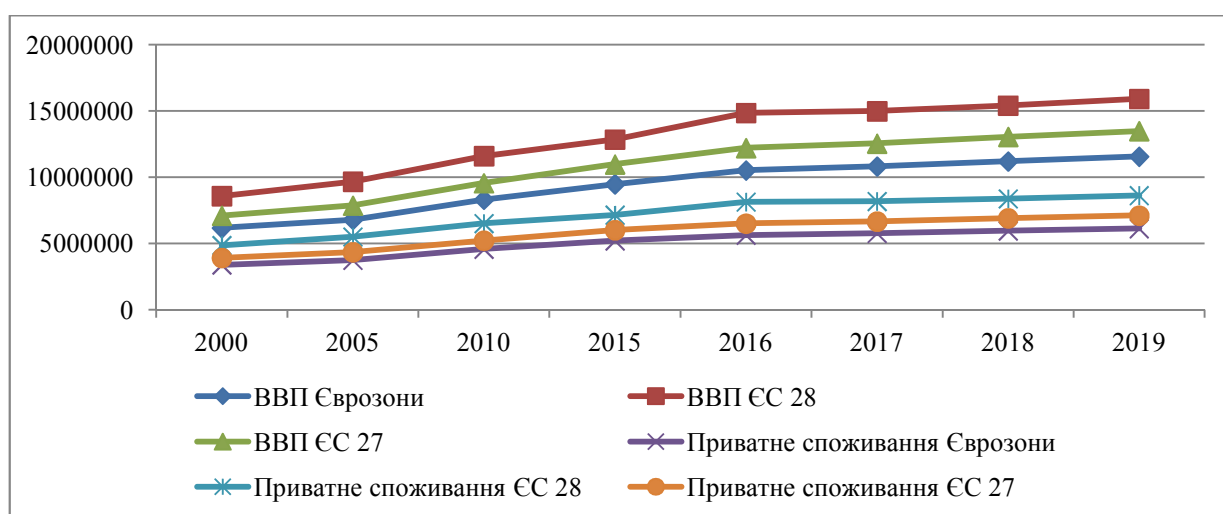

Рис.2.7. ВВП та приватне споживання в країнах Єврозони та ЄС, млн. євро

Складено автором на основі джерела[38]

Як ми бачимо з рис.2.7, як ВВП, так і приватне споживання впродовж досліджуваного нами періоду зростало однаковими темпами. Варто зазначити, що попередні емпіричні дані свідчать про те, що Німеччина та група інших країн-членів Єврозони помітно відрізняються за споживчою поведінкою. У своєму звіті за 2018-2019 рр. Німецька рада економічних експертів виявила значні відмінності між Німеччиною та рештою країн зон євро.

За прямим порівнянням, зростання Німеччини було порівняно слабким у перші роки монетарного союзу, але значно посилювалося у другій половині останнього десятиліття. Реальне приватне споживання в Німеччині в основному залишалося незмінним протягом більшої частини періоду і фактично відмежовувалося від розвитку виробництва з 2005 року. В інших країнах Єврозони, навпаки, і споживання, і виробництво зростали однаковими темпами.

Розвиток в період та після міжнародної фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. також відрізняється. Хоча криза спочатку призвела до більш сильного падіння обсягів виробництва Німеччини, її економіка стала набагато кращою, ніж економіка решти країн Євросони після цього. Рівень приватного споживання залишався надзвичайно міцним у цей період.

Як ми можемо бачити з рис.2.8, у Німеччині приватне споживання було досить слабким у співвідношенні ВВП, а приватні заощадження були відносно високими за міжнародними стандартами. Ці внутрішньосоюзні відмінності у споживчій та заощаджувальній поведінці сприяють розбалансуванню платіжного балансу в Євросоні. Незважаючи на те, що інші показники, такі як одиничні витрати на оплату праці та цінова конкурентоспроможність, безумовно, також відіграють важливу роль, найбільш ймовірно, що асиметричне поведінка у сфері споживання та заощаджень сприяла виникненню дисбалансів у країнах зони євро.

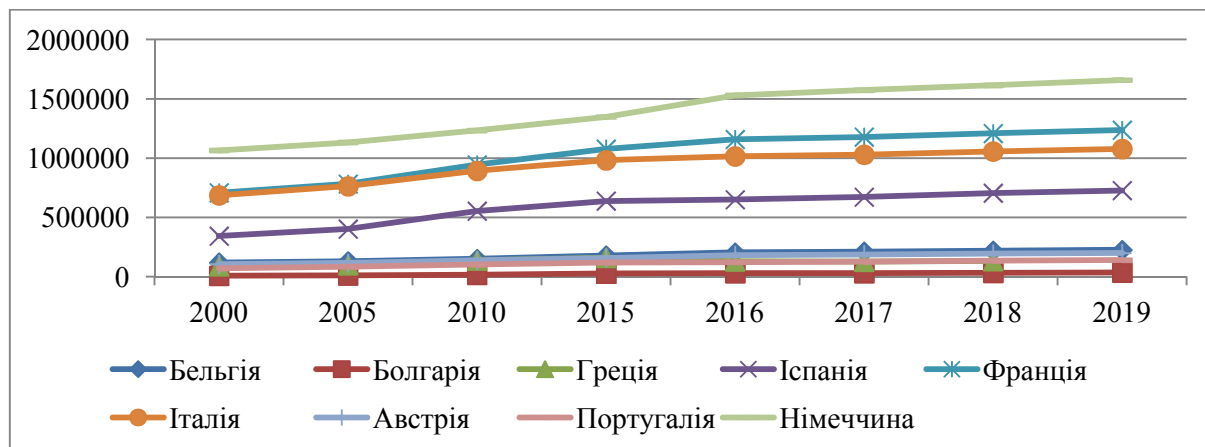

Рис.2.8. Приватне споживання в країнах Євросони, млн. євро

Складено автором на основі джерела[37]

Збалансування в межах Євросони, тобто зменшення структурних дисбалансів між економіками, керованими експортом, із надлишком поточного рахунку (Німеччина) та економіками з дефіцитом поточного

рахунку (Італія, Іспанія, Греція, Португалія та Ірландія) також вимагає розуміння різниці між країнами в поведінці приватного споживання та заощаджень. Як ми можемо спостерігати з рис.2.9, ВВП в Німеччині значно перевищує ВВП решти розвинутих країн Єврозони.

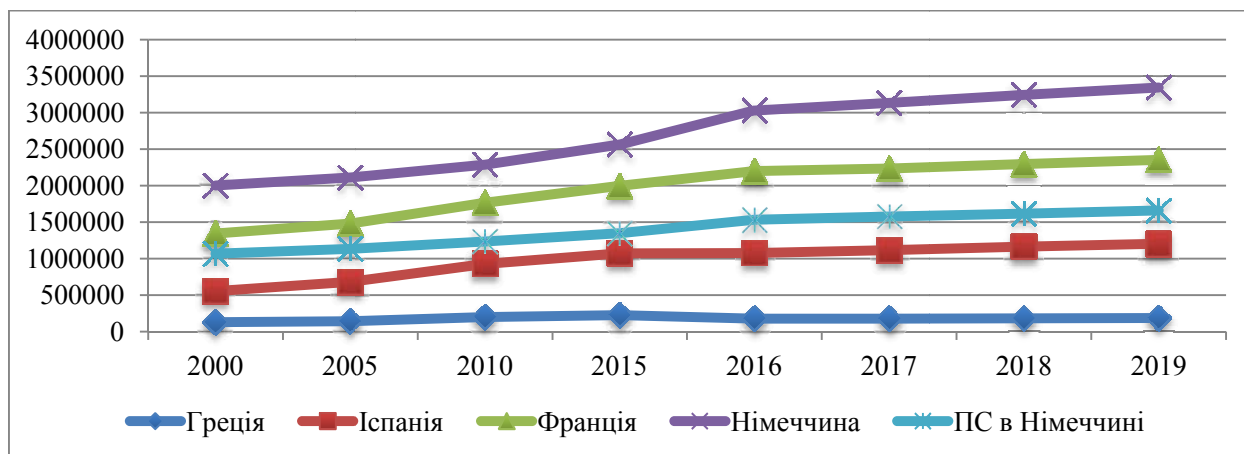

Рис.2.9. ВВП в країнах Єврозони, млн. євро

Складено автором на основі джерела[42]

Для конкретнішого порівняння приватного споживання в країна-членах зони євро ми дослідили їх частки в ВВП держав. На рис.2.9 видно, що середній показник приватного споживання суттєво відрізняються в Єврозоні. У той час як Греція споживає близько 70% свого ВВП, ірландське споживання складає в середньому лише 40% ВВП. Більшість країн, включаючи Німеччину, мають частку споживання між 50 і 60%. Еволюція частки споживання також відрізняється: у багатьох країнах, таких як Люксембург, Нідерланди, Австрія та Німеччина, спостерігається зменшення частки споживання у ВВП, тоді як такі країни, як Португалія, показують, що зростаюча частка ВВП витрачається на споживання.

На рис.2.10 також показано, що частки споживання в межах Єврозони не збігаються, а, здається, з часом розходяться. Те саме стосується, якщо ми подивимось на максимальні та мінімальні частки споживання. Незважаючи на те, що частка споживання була майже постійною на сукупному рівні країн

зони євро, максимальний і мінімальний розміри акцій розширюються, особливо наприкінці часового горизонту.

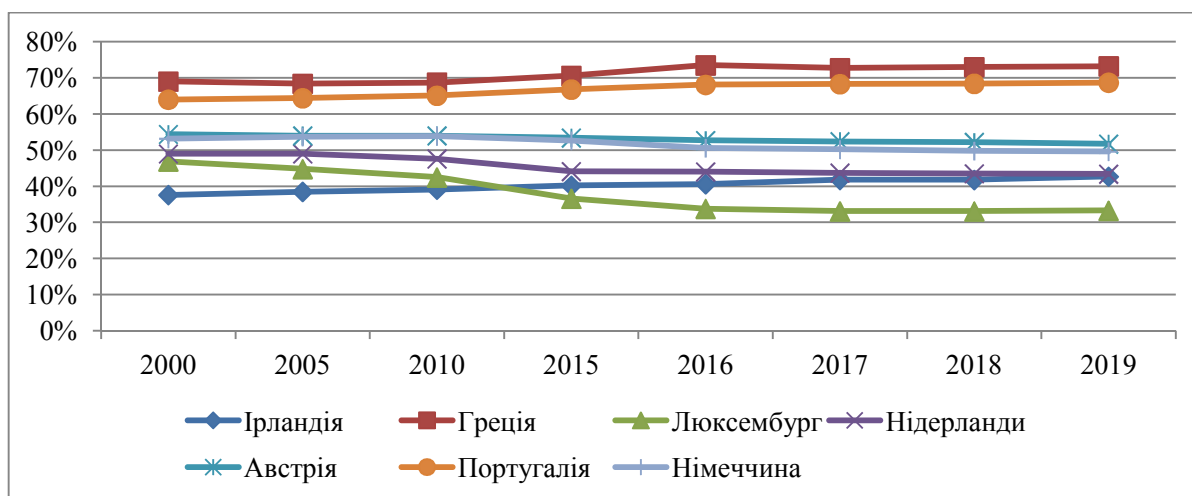

Рис.2.10. Частка розподілу приватного споживання у ВВП у країнах Єврозони, %

Складено автором на основі джерела[81]

Різниця в середніх частках споживання говорить про те, що внесок приватного споживання у зростання попиту та виробництва також відрізняється в країнах-членах Єврозони. Варто також додати, що зростання Німеччини було нижчим за середнє зростання в інших країнах зони євро в цей період.

У Німеччині приватне споживання зробило лише невеликий внесок у зростання, тоді як, дивлячись на інші компоненти попиту, можна показати, що ефективність експорту була головним двигуном зростання. На відміну від цього, в інших країнах Єврозони значення приватного споживання зазвичай значно вище. Особливо це стосується Ірландії і Іспанії. Це ще раз підкреслює відмінності між Німеччиною та іншими країнами зони євро.

Існує декілька різних підходів до економетричного аналізу поведінки споживання. У процесі нашого дослідження ми використовували економетричні підходи, які слідують традиціям так званого підходу збереження звичок. За своєю суттю взаємозв'язок між доходом та

споживанням є явищем довгостроковим і динамічне його коригування може зайняти кілька періодів. Таким чином, на нашу думку, підхід до коінтеграції є ідеальним для аналізу приватного споживання протягом більш тривалих періодів часу.

Ми визначаємо моделі виправлення помилок для приватного споживання країн-членів Єврозони. Результати можна інтерпретувати як стаціонарні довгострокові відносини лише за умови спільного інтегрування часових рядів. Однак в контексті Єврозони важливе значення має також короткострокове коригування, оскільки різні потужності поглинання та динаміка споживання можуть мати великі циклічні наслідки для кожної країни та для цілої валютної зони євро загалом. Ці міркування свідчать про те, що модель виправлення помилок є найбільш доречною.

У результаті такого дослідження, ми виявили помітні відмінності у поведінці споживання між Німеччиною та рештою країн зони євро. Це означає, що теоретичні дослідження Єврозони, у тому числі двох регіонів: Німеччини та решти валютної зони, не можуть передбачати рівномірне споживання.

Якщо розглядати період фінансової кризи у 2009-2010 рр., він має різні наслідки для регіонів Єврозони. Незважаючи на те, що на передбачувані довгострокові відносини для Німеччини більш-менш не впливає вибір іншого базового періоду і розвивається лише короткотерміновий вплив доходу на споживання, значущі та стабільні довгострокові відносини для зони євро в цілому (крім Німеччини) зникають, якщо в графік аналізу включена фінансова криза. Однак результати Єврозони в цілому залишаються незмінними, за винятком короткострокового впливу доходу на споживання. Це правдоподібно до тих пір, поки споживачі вважали фінансову кризу тимчасовим явищем, таким чином, щоб вони зменшили споживання менше, ніж падіння виробництва [7]. Це вже було доведено на прикладі, коли споживання в економіках Єврозони падає менше, ніж обсяги виробництва.

Зокрема, наш аналіз виявляє відмінності між Німеччиною та рештою країнами Єврозони. Це спричиняє проблеми з адаптацією всередині валютного союзу. У короткостроковому періоді загальні екзогенні потрясіння або політичні імпульси викликають асиметричні циклічні зміни всередині валютного союзу. У середньо- та довгостроковій перспективі країни із заощадженнями середнього рівня, як правило, накопичують багатство та чисті позиції іноземних активів. Ці міжнародні потоки капіталу фінансують дефіцит поточного рахунку в країнах-одержувачах і спричиняють проблеми з коригуванням у країнах-одержувачах до тих пір, поки припливи використовуються для фінансування вищого приватного та державного споживання замість інвестицій. Таким чином переказ заощаджень з Німеччини до країн, де працює дефіцит, значно полегшився введенням спільної валюти. Проте в той же час проблеми з довгостроковою адаптацією стають очевидними, зокрема, в Греції.

Розширення набору даних для включення даних за період міжнародної фінансово-економічної кризи призводить до структурних змін оціночних коефіцієнтів функцій споживання. В результаті ми виявляємо, що структурні зміни в основному стосуються усіх країн Єврозони, крім Німеччини. Наш аналіз загалом ставить питання про основні причини досить слабого приватного споживання в Німеччині.

Асиметричні функції споживання сприяли циклічній асиметрії в Євразоні. Відносно низькі показники зростання Німеччини за перше десятиліття монетарного союзу частково пов'язані із слабким приватним споживанням. Однак джерела відмінностей зростання в Євразоні є складними і впливають з різних факторів як попиту, так і пропозиції. З цієї причини на цьому етапі неможливо оцінити питомий кількісний внесок асиметрії споживання в різницю зростання в Євразоні. Однак, зважаючи на неоднорідність поведінки споживачів, очевидно, слід слідкувати за нею в межах Євразони більшою мірою, ніж раніше. Це стосується фундаментальних показників приватного споживання, джерел міжміських

розбіжностей і, нарешті, кількісної оцінки того, наскільки ці відмінності перетворюються на циклічну асиметрію в межах Єврозони. Наприклад, державна політика в Німеччині не повинна додатково субсидувати приватні заощадження [25]. Ці податкові стимули для подальших приватних заощаджень у Німеччині, ймовірно, посилять відмінності в національних заощадженнях та сприятимуть внутрішньоєвропейським дисбалансам у платіжному балансі.

2.3. Характер впливу державного боргу країн зони євро на розвиток їх національної економіки

В процесі нашого дослідження ми проаналізували середній вплив державного боргу на збільшення обсягів приватного споживання і зростання ВВП відповідно у країнах Єврозони за допомогою даних з періоду кінець ХХ ст.–2019 р. Емпіричні результати свідчать про те, що вплив боргу на економічне зростання є позитивним і статистично високо значущим.

Варто зазначити, що в економічній літературі також широко розглядається вплив державного боргу на зростання ВВП і багатьма дослідниками робиться висновок, що довгостроковий державний борг негативно позначається на економічному зростанні та зокрема на рівні приватного споживання країн зони євро. Ця ідея підтримується результатами багатьох емпіричних досліджень, які довели вищезгаданий взаємозв'язок у розвинутих економіках та країнах, що розвиваються.

В умовах економічної фінансової кризи 2007-2011 років у Єврозоні коефіцієнти валового державного боргу та дефіциту швидко зростали, що спричинило негативний ефект у довгостроковій фіскальній стійкості. У цьому економічному та фінансовому контексті важливим питанням є те, чи спостерігається негативний зв'язок між високим рівнем державного боргу та економічним зростанням лише вище певного рівня державного боргу. Якщо

говорити конкретніше, багато емпіричних досліджень підтверджують, що існує негативна кореляція між зовнішнім боргом та економічним зростанням. Більше того, ця кореляція стає особливо сильною, коли борг досягає певного порогу.

Ми поставили собі за мету дослідити середній вплив державного боргу на зростання ВВП, використовуючи дані вибірки 14 країн зони євро за період 1990-2019 рр., таких як Бельгія, Данія, Німеччина, Греція, Іспанія, Франція, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Австрія, Португалія, Фінляндія та Швеція. У нашій оцінці рівняння зростання ми також включаємо деякі інші контрольні змінні, такі як: 1) змінні, що фіксують вплив інфляції, 2) показники відкритості економіки та зовнішньої конкурентоспроможності, 3) інші змінні контролю, пов'язані з демографічними характеристиками економіки, а також показники, які, як очікується, вплинуть на майбутні інвестиції.

Основною гіпотезою, яку ми перевіряємо, є те, чи пояснюється мінливість темпів зростання валового внутрішнього продукту країн Єврозони мінливістю їхніх різних рівнів державного боргу. Вторинною гіпотезою, яку ми досліджуємо, є те, чи мінливість темпів зростання валового внутрішнього продукту пояснюється мінливістю інших змінних контролю, таких як сума імпорту та експорту, темпи зростання торгівлі, довгострокові процентні ставки, рівень безробіття, кількість населення та темпи приросту населення. Якщо будь-яка з цих гіпотез відповідає дійсності, наслідком буде те, що на темпи зростання валового внутрішнього продукту впливають деякі із вищезазначених незалежних змінних. Якщо альтернативні гіпотези вірні, зміни темпів зростання валового внутрішнього продукту не пояснюються перемінами у вищезазначених пояснювальних змінних.

Таблиця 2.2

Описова статистика змінних [56]

	Темпи зростання ВВП	Державний борг	ВВП	Національні заощадження
Значення	0,05	65,41	472,23	21,08

Середнє	0,05	60,70	208,50	21,60
Максимум	0,23	170,60	2593,00	29,00
Мінімум	-0,17	11,60	18,40	4,20
Стандартне відхилення	0,05	27,33	570,69	4,22
	Експорт	Імпорт	Темпи зростання торгівлі	Номінальна довгострокова % ставка
Значення	40,08	39,00	0,00	7,80
Середнє	33,40	34,40	0,00	6,50
Максимум	104,90	84,10	0,19	24,10
Мінімум	16,10	16,70	-0,11	2,60
Стандартне відхилення	19,09	15,75	0,03	4,15
	Безробіття		Населення	Темпи зростання населення
Значення	8,16		23859,62	0,00
Середнє	7,85		10191,50	0,00
Максимум	21,70		82520,00	0,26
Мінімум	1,50		3444,00	-0,01
Стандартне відхилення	3,74		24345,12	0,01

У табл.2.2 представлена описова статистика змінних, використаних у нашому дослідженні. Як ми бачимо з цієї таблиці, середній показник темпів зростання валового внутрішнього продукту становить 0,00 із стандартним відхиленням 0,05. Середній ВВП складає 208,50, що перевищує середнє значення показника консолідованого валового боргу державного управління (60,70) та середнього показника валових національних заощаджень (21,60). Середні показники експорту, імпорту товарів і послуг та темпів зростання торгівлі мають значення 33,40, 34,40 та 0,00 відповідно. Крім того, середнє значення номінальної довгострокової процентної ставки становить 7,85, тоді як середнє значення загального рівня безробіття має подібне значення (8,16). З іншого боку, середній показник загальної чисельності населення становить 10191,50, тоді як середній темп зростання населення має дуже низьке значення (0,00).

Результати оцінки рівняння (1), представленого нижче, представлені в табл.2.3. Результатом такого дослідження моделі є висновок, що незалежні

змінні пояснюють помірну частину мінливості залежної змінної, тобто обсягу ВВП країн зони євро (51%) [17]. Результати показують, що такі ключові незалежні змінні, як державний борг, валовий внутрішній продукт та валові національні заощадження, є важливими визначниками темпу зростання валового внутрішнього продукту обраних нами для дослідження європейських країн. Основне питання нашого аналізу про те, чи впливають на темпи зростання валового внутрішнього продукту різні рівні державного боргу, підтверджується даними.

Таблиця 2.3

Оцінка моделі [21]

Незалежні змінні	Модель
Постійна змінна	-0,10 (-2,15)**
Борг	0,00 (3,13)***
ВВП	-3,93E-05 (-1,92)**
Заощадження	0,00 (5,58)***
Експорт	-0,00 (-2,22)**
Імпорт	0,00 (-2,14)**
Темпи зростання торгівлі	0,74 (7,48)***
Довготермінова % ставка	-0,00 (-3,53)***
Безробіття	-0,00 (-3,40)***
Населення	2,64E-06 (1,88)*
Темпи зростання населення	0,42 (2,74)***

(Примітки: ***, ** та * позначають статистичну значимість відповідно на рівні 1, 5 та 10 відсотків)

Основна емпірична модель зростання базується на умовному рівнянні, яке пов'язує темпи приросту ВВП на душу населення з початковим рівнем доходу на душу населення, рівнем інвестицій та заощаджень до ВНП та темпом приросту населення. Модель доповнена, щоб включити рівень валового державного боргу (як частку від ВВП). Використання боргу в лінійній формі не дає значних результатів. Оскільки нам цікаво перевірити,

чи існує непрямий вплив державного боргу на зростання, тут ми використовуємо квадратне рівняння боргу.

Враховуючи відносно невеликий розмір перерізу країни та необхідність контролювати специфічні для країни характеристики, рівняння також містить визначені країною ефекти. Показники країни включають економічні та соціальні, характерні для кожної країни, які залишаються в основному незмінними з часом. Крім того, ми звертаємо увагу на загальні потрясіння у країнах, що відбулися за період аналізу, а також на зміни економічного та валютного режиму, таких як створення валютного союзу та введення євро.

Отже, основне рівняння оцінки таке:

$$g_{it+k} = \alpha + \beta \ln(GDP/cap)_{it} + \gamma_1 debt_{it}^2 + \gamma_2 debt_{it} + \delta saving/inv.rate_{it} + \\ pop.growth_{it} + other\ controls\ (fiscal; openness; interest\ rate) + \mu_i + \\ v_t + \varepsilon_{it},$$

де: g_{it+k} – темп приросту ВВП на душу населення, $k = 1$ або 5 (в емпіричній оцінці використовуються три різні показники: річний темп приросту g_{it+1} ; 5-річний кумулятивний темп зростання $g_{it/t+5}$, де t приймає річні значення; і 5-річний кумулятивний темп зростання, що не перекривається, g_{it+5} , де t приймає значення на початку кожного півріччя);

$\ln(GDP/cap)_{it}$ – натуральний логарифм початкового рівня ВВП на душу населення;

$debt_{it}$ – валовий державний борг як частка ВВП;

$saving/inv.rate_{it}$ – заощадження або інвестиції (валовий капітал) як частка ВВП (змінні використовуються в емпіричній оцінці в сукупному вираженні, загальний національний рівень заощаджень або інвестицій, а також на дезагрегованій основі, як державний та приватний рівень заощаджень або інвестицій);

i – зміни, зафіксовані країною;

t – зміни в країні за період аналізу;

it – термін похибки [74].

Результати проведеного нами дослідження показують, що інші незалежні змінні, такі як сума імпорту та експорту, темпи зростання торгівлі, що представляють показники відкритості економіки та зовнішньої конкурентоспроможності, мають важливий вплив на визначення залежної змінної (ВВП Єврозони). Крім того, емпіричні висновки показують, що довгострокові найнижчі показники, що фіксують вплив інфляції, пояснюють значну частину мінливості залежної змінної. Більше того, інші досліджувані нами змінні, такі як безробіття, чисельність населення, темпи приросту населення також мають значний вплив на зростання ВВП.

Ці емпіричні висновки узгоджуються з результатами певної частини світової економічної літератури у сфері даного питання, в якій розглядається вплив державного боргу на зростання ВВП, що свідчить про те, що борг розвиває економічну діяльність. Результати підтверджують наявність позитивного та статистично значущого зв'язку між державним боргом та зростанням ВВП [55].

Висновки до розділу 2

Отже, бюджетно-боргова криза спричинила для країн Єврозони низку проблем, які знизили багато їх соціально-економічних показників, значно сповільнили темпи економічного зростання і загалом погіршили добробут держав ЄС. Зокрема, значно знизились темпи зростання ВВП, збільшився рівень безробіття, зріс загальний рівень інфляції, збільшився державний борг та скоротились соціальні виплати населенню.

Проте не лише для країн Єврозони та Європейського союзу бюджетно-боргова криза має наслідки. Адже таке велике фінансове об'єднання є важливим торговельним партнером для більшості країн світового співтовариства. Тому дестабілізація фінансового ринку ЄС негативно

впливає і на країни Східної і Центральної Європи, і на країни Азії, і навіть на такі високо розвинуті і самостійні держави, як США, Японія і Китай. На це є одне пояснення – держави володіють значною частиною боргових цінних паперів Єврозони, що і спричинило низку таких проблем.

Задля того, щоб якось виходити із ситуації, яка склалась, Європейський союз на чолі з Міжнародним валютним фондом проводять антикризову політику, основною особливістю якої є узагальнене регулювання кризами окремих країн шляхом виявлення подібних і відмінних рис між ними.

Щодо приватного споживання, впродовж досліджуваного нами періоду його показник у різних країнах Єврозони зростає однаковими темпами. Емпіричні дані свідчать про те, що група деяких країн-членів зони євро помітно відрізняються за споживчою поведінкою.

Можна зробити висновок, що дещо різні показники у споживчій та заощаджувальній поведінці, висвітлені нами вище, сприяють розбалансуванню платіжного балансу в Єврозоні. Незважаючи на те, що інші дані, такі як одиничні витрати на оплату праці та цінова конкурентоспроможність, безумовно, також відіграють важливу роль, найбільш ймовірно, що асиметричне поведінка у сфері споживання та заощаджень сприяла виникненню дисбалансів у країнах зони євро.

Результати проведеного нами дослідження взаємозв'язку темпів зростання валового внутрішнього продукту країн Єврозони з мінливістю їхніх різних рівнів державного боргу свідчать, що такі ключові незалежні змінні, як державний борг, валовий внутрішній продукт та валові національні заощадження країн Єврозони, є важливими детермінантами темпу зростання валового внутрішнього продукту. Також можна стверджувати, що включення деяких інших змінних контролю в оцінку рівняння зростання таких як сума імпорту та експорту, темпи зростання торгівлі, довгострокові процентні ставки, рівень безробіття, кількість населення та темпи приросту населення має важливий вплив на темпи зростання ВВП.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРИВАТНОГО СПОЖИВАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ В ПРОЦЕСІ ФІНАНСОВИХ ДИСБАЛАНСІВ КРАЇН ЄВРОЗОНИ ТА УКРАЇНИ

3.1. Порівняльний аналіз добробуту споживачів розвинених країн Євросони та України

Щорічно з 1980 року ООН складає своєрідний рейтинг – список країн за рівнем якості життя населення. У 2019 році звіт ООН враховував такі показники як тривалість життя, писемність населення, кількість школярів та ВВП на душу населення [61]. З розрахунку цих показників ООН вивело Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП), який і визначав місце країни у рейтингу.

У загальному підсумку, рівень життя у світі покращився за період досліджень на 15%. Найбільші довготермінові покращення помітні у Китаї, Ірані та Непалі. Та прогрес тут найбільш помітний в освітній сфері та охороні здоров'я, а не прибутках. 5 країн покращили свої позиції на три і більше місць у списку (Китай, Колумбія, Франція, Перу та Венесуела), тоді як 7 країн опустились на 2 і більше сходинок (Беліз, Еквадор, Ямайка, Лівія, Люксембург, Мальта і Тонга). Ми виявили, що половина людей з 24 найбідніших країн не писемні, у порівнянні з 20% у країнах, які ООН класифікувало як такі, що мають «середній рівень розвитку [70]

В процесі нашого дослідження ми виявили, що в рейтингу ООН за 2019 р. слідом за Норвегією та Австрією йде Ісландія, хоча відомо, ця маленька країна дуже постраждала від кризи. Україна очолює групу країн із «середнім рівнем розвитку». Грузія 89-та, Китай – 92-гий, Молдова – 117-та, Індія на 134 місці. Категорію завершує Нігерія. В категорії «дуже низького розвитку» опинились переважно бідні африканські країни (додаток 3).

Як заявив представник програми ООН з розвитку, який і був організатором рейтингу, опублікований список демонструє різницю у

розвитку багатих і бідних країн світу. У трійку найбільш неблагополучних країн для життя крім Нігерії, увійшли Афганістан і Сьєра-Леоне.

В результаті нашого дослідження ми виявили, що найвищий рівень прибутків на душу населення знаходиться Ліхтенштейні, у якому живе лише 35 тисяч людей, а дохід на душу населення у цій країні становить 85 383 доларів. Найбіднішою є Демократична Республіка Конго, середній річний прибуток якої становить менш ніж 300 доларів на людину.

Україна в 2019 р. посіла в рейтингу з розвитку людського потенціалу 86-е місце і порівняно з 2005 роком погіршила свій показник на вісім позицій. Як засвідчили представники ООН, головними причинами цього стали низька заробітна плата та несприятливі екологічні умови [1].

Як повідомила начальник правління політики зайнятості та трудової міграції Міністерства праці та соціальної політики України, сьогодні більше 1,5 млн. українців виїхали за кордон в пошуках роботи, бо основними причинами в Україні лишаються низький розмір зарплати та відсутність робочих місць.

Крім того, результати наших досліджень показали, що прибуток мігрантів з найбідніших країн, що переїхали в розвинуту країну, в середньому в 15 разів перебільшує їх прибуток на батьківщині, показник охоплення їхніх дітей середньою шкільною освітою вдвічі вищий, а дитяча смертність в 16 разів нижча.

Виходячи з того, що суспільний добробут визначається повнотою забезпеченості населення країни життєво необхідними засобами (матеріальними, соціальними, культурними, духовними та екологічними благами), в першу чергу до показників добробуту потрібно віднести валовий внутрішній продукт на душу населення. Необхідно зазначити той факт, що розбіжності в доходах серед країн ЄС залишаються достатньо високими. На рис.3.1 відображені рівень ВВП та приватного споживання на душу населення деяких країн Євразії та України станом на 2019 р.

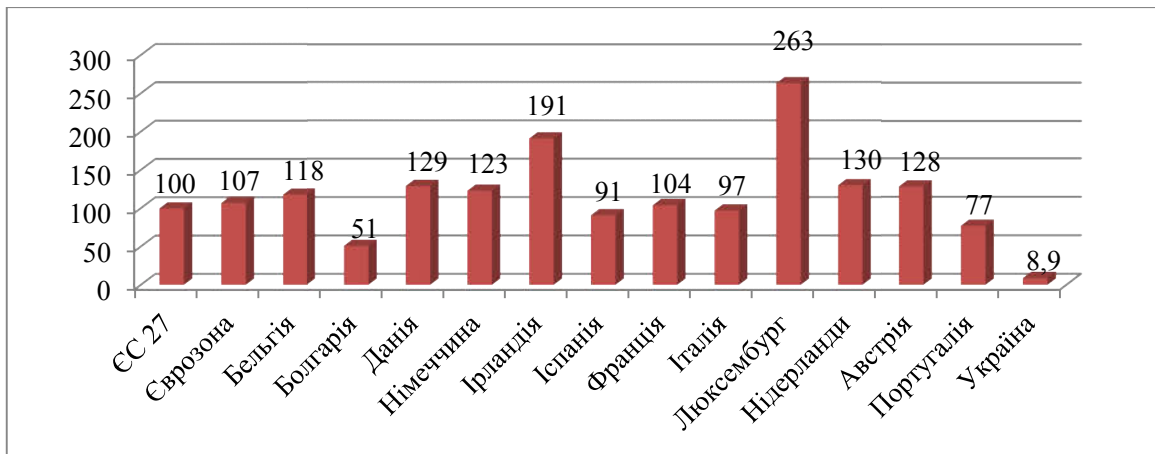

Рис.3.1. ВВП та приватне споживання на душу населення в країнах Єврозони, 2019 р.

Складено автором на основі джерела[12]

Також ми провели аналіз країн Єврозони за так-званими «індексами об'ємів», під якими мається на увазі, що дані скориговані на різницю між рівнями цін серед країн за паритетом купівельної спроможності. Вони виражені щодо середнього рівня по Єврозоні (Єврозона=100). Наприклад, індекс ВВП на душу населення у Бельгії – 118, а в Данії – 120, а це свідчить про те, що рівні ВВП на душу населення в обох країнах є подібними і вищими, ніж середній по Єврозоні. Люксембург виділяється від інших країн найвищим ВВП на душу населення, завдяки великій кількості іноземних робітників порівняно з постійними мешканцями (рис.3.2).

До інших країн, з вищим ВВП на душу населення, ніж в Європі на 20 чи більше відсотків, належать Ірландія, Нідерланди, Австрія і Швеція. Випадок з Ірландією є дуже цікавим, оскільки порівняльна статистика протягом кількох останніх років свідчить про високий рівень ВВП на душу населення порівняно з іншими членами Єврозони. Проте, через те що більшість компаній в Ірландії належать іноземним власникам, споживання на душу населення країни є набагато нижче, ніж у країнах із подібним ВВП. Німеччина, Фінляндія, Бельгія мають приблизно однаковий рівень ВВП, який на 15-19 % більший, ніж у Європі, а Греція та Кіпр – в межах 10% нижче.

**Рис.3.2. Показник Індексу ВВП на душу населення
(Єврозона = 100) в країнах Єврозони**

Складено автором на основі джерела[13]

Інші нові країни-члени Єврозони мають ВВП на душу населення у межах 30-60 % нижче, ніж середній рівень ЄС. Естонія, Словаччина, Литва і Латвія протягом останніх років виявляють позитивну тенденцію до розвитку.

ВВП на душу населення є важливим і широко використовуваним індикатором рівня добробуту країни, проте не єдиним. Наприклад, для порівняння добробуту споживачів краще використовувати показники споживання на душу населення. З рис.3.2 також видно, що споживання є набагато однорідніше серед країн, ніж показник ВВП. Наприклад, Люксембург, Ірландія є країнами з найбільшим ВВП на душу населення серед країн ЄС, але їхнє споживання – близьке до середнього рівня по ЄС [9].

Така ситуація стосується й інших розвинених країн. З іншого боку, існує інша тенденція для країн з низьким ВВП на душу населення, якщо поглянути на споживання. Це стосується більшості країн південно-східної Європи і таких нових членів, як Латвія та Литва. Окрім того, такі країни з низьким рівнем ВВП, як Словаччина, Естонія і Хорватія, показують ще менший рівень споживання. Така ситуація є ще очевиднішою для Словенії.

Під час аналізу приватного, державного споживання та інвестицій у розвинених країнах Єврозони та України також виникають певні розбіжності.

Є очевидним, що витрати на приватне споживання є найбільшими у всіх країнах середнього розвитку, причому ця частка в розвинених країнах є меншою. Як ми можемо спостерігати з рис.3.3, більшість розвинених країн витрачають більше коштів на інвестиції, ніж на споживання, тоді як Україна – навпаки. Інвестиції Швейцарії, Норвегії, Ісландії, Португалії, Іспанії, Греції займають більшу частку, ніж державні видатки, хоча в Данії, Франції інвестиції дещо поступаються державному споживанню. А от серед країн ЦСЄ подібну тенденцію до розвинених країн демонструє Словенія і Естонія, тоді як Україна віддає перевагу державному споживанню над інвестиціями.

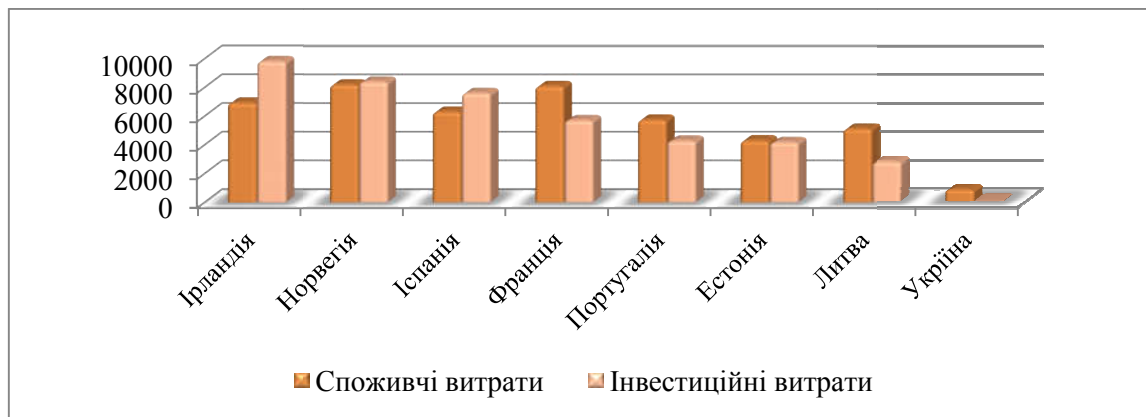
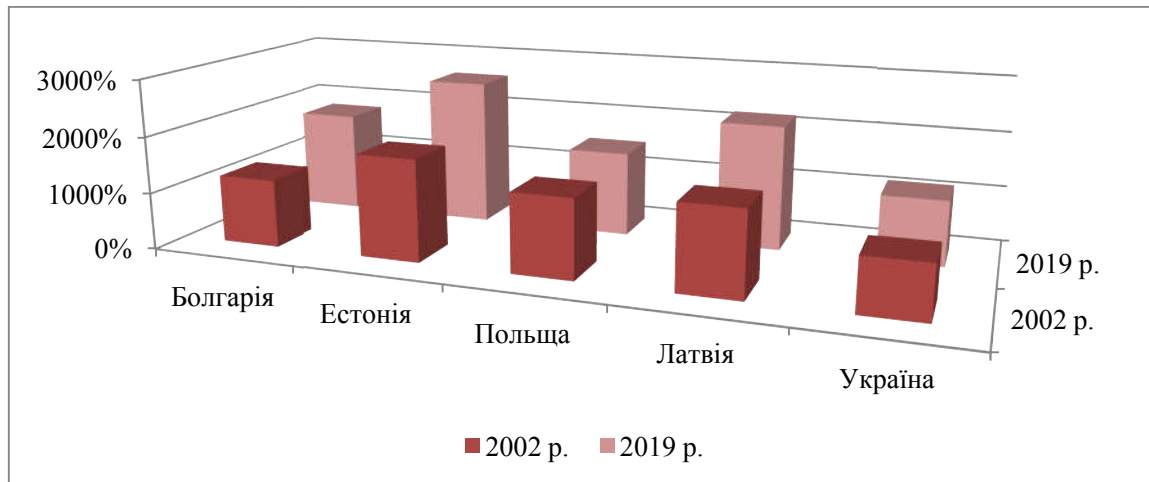

Рис.3.3. Споживчі та інвестиційні витрати країн Євросони та України за 2019 р., євро

Складено автором на основі джерела[58]

Варто зауважити, що частка інвестицій в ВВП деяких країнах Центральної та Східної Європи, особливо зі вступом в ЄС, нарощується, цим самим змінюючи виробництво і, відповідно, пропозицію. Наприклад, ще у 2002 р. ця частка у Болгарії становила 12% порівняно з 18% у 2019 р., у Естонії – 18% порівняно з 26%, у Польщі – 14% порівняно з 15%, у Латвії – 15% порівняно з 22%. Відомо, що частка витрат на продовольчі товари знижується, а на непродовольчі – зростає. Проте все одно існують істотні відмінності в структурі споживання між розвиненими країнами ЄС та

країнами ЦСЄ. Щодо України, то її частка інвестицій у ВВП також характеризується певним зростанням. Адже у 2002 р. цей показник становив 9,4%, а у 2019 р. – 11,5% (рис.3.4).

**Рис.3.4. Частка інвестицій в ВВП
країн Євросони та України, %**

Складено автором на основі джерела [45]

Ми дослідили витрати домогосподарств країн Європи на продукти харчування та безалкогольні напої, і витрати на житло та комунальні послуги. І як вже було зазначено, існують істотні відмінності між витратами розвинених країн Євросони та України.

Таблиця 3.1

Витрати на продукти харчування, житло, воду, електроенергію

Складено автором на основі джерела [61]

	Продукти харчування				Житло, вода, електроенергія			
	2005	2010	2015	2019	2005	2010	2015	2019
Бельгія	19,913.7	22,915.0	26,478.2	28,263.6	32,922.4	41,498.6	49,017.8	54,897.2
Болгарія	3,694.1	5,063.4	5,755.8	6,743.1	2,934.9	5,001.7	5,954.1	7,054.4
Німеччина	134,998.0	139,513.0	162,194.0	178,580.0	305,371.0	340,652.0	373,752.0	391,886.0
Естонія	1,226.7	1,572.7	2,221.8	2,525.7	1,139.5	1,669.2	2,008.6	2,459.6
Ірландія	6,714.1	7,334.6	7,961.0	8,465.0	14,158.7	16,396.1	19,473.1	23,691.8
Греція	22,001.7	25,212.5	22,246.5	23,624.2	24,499.0	32,932.6	26,898.5	28,526.9

Литва	3,463.2	4,301.9	5,312.3	5,832.2	2,023.4	2,925.1	3,681.6	4,184.8
Португалія	16,400.5	19,079.7	20,991.3	23,050.0	14,704.5	19,743.9	22,941.0	24,656.2
Словаччина	16,400.5	19,079.7	20,991.3	23,050.0	6,702.9	11,749.0	12,711.0	14,088.1
Україна	932	1182	1493	1600	11243	13753	17532	21035

З табл.3.1 ми бачимо, що розвинені країни зони євро хоч і витрачають набагато більше коштів на продукти харчування, житло, воду та електроенергію ніж Україна. Проте, у відсотковому співвідношенні до ВВП в Україні такі витрати значно перевищують загальноєвропейські. Проте, ми бачимо тенденцію до зниження. Така тенденція простежується і в інших країнах, хоча розміри витрат в кілька разів вищі.

Витрати на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива, навпаки, зростають: в Іспанії, Люксембурзі за останніх 20 років – у півтора рази, у Португалії – більше ніж у два рази, проте Бельгія залишилась на тому ж місці. Істотно змінилась ситуація у Болгарії, Естонії, Словенії, Словаччини, їх витрати зросли приблизно вдвічі, тоді як у решти країн – на незначну величину. Незважаючи на такі розбіжності, країни ЦСЄ хоча з перемінним успіхом наздоганяють розвинені країни ЄС, проте ситуація в Україні не така світла.

В результаті нашого дослідження ми виявили, що в країнах Єврозони переважає виробничий попит, який призводить до зростання інвестиційних товарів в імпорті та, відповідно, нарощування споживчих в експорті. В Україні поки що переважає споживчий попит. Проте деякі країни зони євро, такі як Словенія, Чехія, Естонія демонструють досить високе споживання інвестиційних товарів; тоді як в інших країнах ЦСЄ значно переважають споживчі товари над інвестиційними [82].

Незважаючи на великі розбіжності, видно, що структура попиту і, відповідно, формування експортно-імпортних потоків країн ЦСЄ змінюється в бік розвинених країн. У структурі імпорту спостерігається поступове

нарощування інвестиційних товарів, тобто переважає виробничий попит, тоді як в структурі експорту відбувається нарощування споживчих товарів.

Варто звернути увагу на те, що процеси економічного зростання чи занепаду в країні впливають на рівень життя населення та відбиваються на його споживчих можливостях, про що свідчать зміни в доходах та витратах населення. Упродовж останніх років, з початком періоду економічного зростання та підвищення доходів громадян, у споживанні домогосподарств України спостерігаються позитивні зрушення. Про це, передусім, свідчить зростання показників витрат на непродовольчі товари й послуги, поліпшення кількісних та якісних показників харчування.

Також ми виявили, що для України є характерним низький рівень добробуту населення через ірраціональність виробництва і споживання, низьку доступність матеріальних благ, що погано впливає на економічне зростання держави. Адже саме ці фактори неминуче призводять до диспропорцій економіки України, тим самим знижуючи її конкурентоспроможність порівняно з країнами-членами зони євро та інвестиційну привабливість [2].

3.2. Напрями антикризової політики країн зони євро

У зв'язку з посиленням занепокоєння після кризи зони євро на початку 2010 року провідні європейські країни впровадили ряд заходів фінансової підтримки, такі як створення Європейського фонду фінансової стабільності (ЄФФС) та Європейського стабілізаційного фонду (ЄСФ). Європейський центральний банк також сприяв вирішенню бюджетно-боргової кризи Єврозони, знижуючи відсоткові ставки і надаючи дешеві кредити понад трлн. євро для того, щоб підтримувати грошові потоки між європейськими банками. Більш того, 6 вересня 2012 року ЄЦБ заспокоїв фінансові ринки, оголосивши безкоштовну необмежену підтримку всім країнам Єврозони, які

беруть участь у програмі суверенного державного фінансування, або ж у попереджувальній програмі від Європейського фонду фінансової стабільності або Європейського стабілізаційного фонду через певне зниження дохідності валютних операцій [69].

Щоб зрозуміти, як Єврозона виходила з ситуації, яка склалась, розглянемо антикризові заходи Європейського валютного союзу та Міжнародного валютного фонду. Найперше, до них варто віднести три програми економічного регулювання у Греції – країни, з якої і розпочалась бюджетно-боргова криза усієї Єврозони (табл.3.2).

Таблиця 3.2

Програми економічного регулювання у Греції [35]

Програми економічного регулювання	Перша програма	Друга програма	Третій пакет допомоги
Тривалість програми	травень 2010– лютий 2012	березень 2012– червень 2015	липень 2015– серпень 2018
Виплати МВФ, млрд. євро	110	109	10,3
Наслідки	Соціальне невдоволення, протести, національний страйк	Зниження первинного дефіциту, проте посилення спаду виробництва	Загострення кризи

Підсумувавши, Греція отримала допомогу в розмірі 110 мільярдів євро в наслідок спільного рішення МВФ та Європейського банку, які зобов'язались виплатити 30 мільярдів, а решту суми мала надати Єврокомісія та окремі країни Єврозони. Згідно з програмою допомоги, прийнятою в 2010 році, Грецька республіка отримала 10 мільярдів євро від МВФ та ще 30 – від інших європейських країн. Відсотки по кредиту не перевищували 5% річних, це значно менше, ніж вартість позики на відкритому ринку.

Європейський досвід антикризового управління є відображенням узагальненого регулювання кризами шляхом виявлення подібних і відмінних

рис між ними. На нашу думку, варто розглянути низку заходів в рамках антикризової політики Європейського союзу для подолання бюджетно-боргової кризи країн Єврозони.

Найважливішим із запропонованих заходів було створення у 2010 році Європейського Стабілізаційного механізму (ЄСМ), який представляв собою фінансово-стабілізаційний фонд і ставив основну ціль – досягнення фінансової стабільності в країнах Єврозони. ЄСМ повноцінно запустив свою діяльність восени 2012 року шляхом надання фінансової підтримки країнам, які перебувають в стані боргової кризи. Європейський Стабілізаційний Механізм формувався за рахунок випуску боргових цінних паперів терміном до 30 років, і мав загальний капітал в розмірі 700 мільярдів євро, 80 мільярдів з яких були вкладеними коштами країнами-членами Єврозони (додаток D). Також необхідно згадати, що максимальний обсяг можливого наданого кредиту будь-якій державі зони євро не мав перевищувати 500 мільярдів євро.

Доцільно також зазначити, що окрім створення ЄСМ так-звана «трійка кредиторів», до якої відносять Європейський союз, Європейський центральний банк, та міжнародний валютний фонд у 2009 році запустили програми фінансової підтримки у таких країнах як Румунія та Латвія, а в 2010 році ще й у Греції, Португалії, Ірландії та Угорщині [28]. Цікавим є той факт, що кожна така програма розроблялась для кожної держави індивідуально, враховуючи її фінансові проблеми та потреби.

Більше того, у 2011 році Європейський центральний банк в рамках антикризової політики країн Єврозони створив дві програми – програму фондового ринку та програму закупівлі облігацій. Це почало відбуватись через бажання ЄЦБ удосконалити свої способи кредитування та загалом розширити надання кредитів для фінансової підтримки держав зони євро. Перша програма розпочалась у 2010 році для Греції, Ірландії та Португалії, а у 2011 році ще й для Італії та Іспанії. Основною особливістю такого нововведення є те, що воно змушує національні банки країн та Центрального

банку Єврозони купляти боргові цінні папери держав-учасниць зони євро і тим самим втручатись в управління цими ЦП.

Загалом програма фондового ринку та програма закупівлі облігацій були започатковані для досягнення цінової стабільності в країнах Єврозони, а також для відновлення перехідного механізму монетарної політики в межах валютної зони. І варто зазначити, що це дійсно спрацювало. Адже вже за період з травня 2010 до грудня 2011 року ЄЦБ викупив боргові цінні папери на суму в 218 мільярдів євро [70]. В період функціонування другої програми, яка створювалась для стимулювання кредитних установ надавати кредити країнам Єврозони, центральний банк Європи викупив Облігації на суму в 40 мільярдів євро.

Якщо далі розглядати антикризові заходи з подолання бюджетно-боргової кризи країн Єврозони, варто згадати про Програму єдиного банківського нагляду, яку розглядали як наступний важливий крок інтеграції держав-членів Європейського союзу в рамках угоди про перегляд та реформування Пакту про стабільність та зростання, проте яку так і не було ухвалено через існування в ЄС різних думок з її приводу.

Окрім того, в рамках Пакту про стабільність та зростання 1997 року Єврокомісія ухвалила перелік важливих заходів, які посилили державну дисципліну. До цих заходів відносилось, найперше, зменшення зовнішніх зобов'язань бюджету шляхом скорочення державних видатків. Якщо розглядати конкретніше, для кожної країни в індивідуальному порядку встановлювався певний термін, до закінчення якого вона повинна була покращити власні макроекономічні показники. Для прикладу для Ірландії цей термін був до 2015 року з урахуванням її економічної ситуації, для Португалії – до 2014 року, а для Італії – до 2012 року. Якщо ж держава порушувала встановлені вимоги, до неї вживали санкції, представлені короткотерміновим депозитом обсягом 0,2 % від ВВП [29].

У 2014 році комісія Ради Європи запропонувала створити бюджет розміром у 1,4 мільярдів євро для створення і розвитку програми підтримки

підвищення конкурентоспроможності європейських підприємців. Тобто почали розроблятися заходи, пов'язані із залученням інвестицій та захисту вкладів жителів країн ЄС в банківські установи. На нашу думку, такі дії стимулюватимуть експорт держав Єврозони та сприятимуть зміцненню євро в подальшому.

На наше глибоке переконання, головними антикризовими заходами подолання бюджетно-боргової кризи Єврозони стали програми з посилення бюджетної дисципліни та програми підтримки та розвитку конкурентоспроможності підприємців. Адже перші скоріше варто віднести до запобігаючих засобів, які запроваджуються для попередження негативних ситуацій і проявів в сфері бюджету та зовнішніх зобов'язань. Щодо програми підтримки підприємців, то вона, на нашу думку, більше покликана формувати так-званий додатковий простір для реального сектору економіки та для підвищення урізноманітнення ризиків, які можуть бути пов'язані із банкрутством європейських підприємств.

За даними Європейської комісії у 2015 році на так-званій «Доповіді п'яти президентів» керівництво Європейського союзу показало свої чіткі подальші наміри щодо формування повноцінного багатостороннього союзу на основі політичного, економічного, фінансового та фіскального секторів. В той же час була підкреслена важливість подолання структурних розбіжностей економіки країн-членів Європи. І задля вирішення цього питання був встановлений курс на посилену координацію національних економік для мінімізації фінансових дисбалансів та зростання рівня конкурентоспроможності. Більше того, 1 березня 2018 року була оприлюднена «Біла книга про майбутнє Європи: роздуми та сценарії для ЄС до 2025 року», в якій міститься п'ять основних можливих варіантів подальшого розвитку країн Європейського союзу (рис.3.5, додаток D) [57].

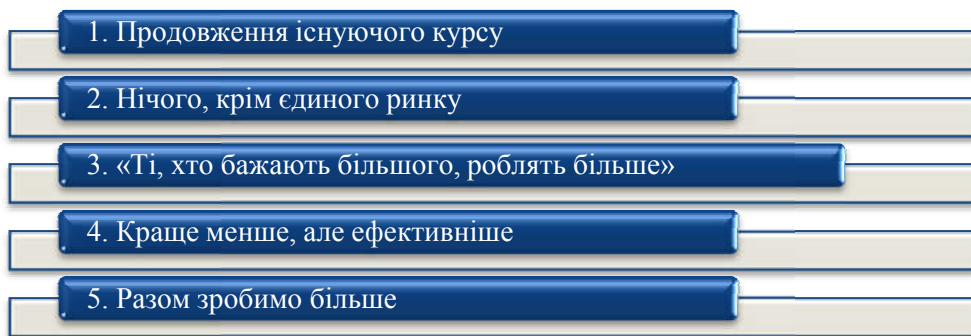

Рис.3.5. Сценарії розвитку ЄС до 2025 року

Складено автором на основі джерела [57]

Європейська комісія надає перевагу дотриманню п'ятого варіанту розвитку подій, а саме – сценарію «Разом зробимо більше», але і потенційно розглядають сценарій «Краще менше, але ефективніше», який не передбачає встановлення спільних стандартів, проте вони мають місце в сфері торгівлі, та загалом в усіх сферах, які регулюються на рівні Європейського союзу. В сценарії «Разом зробимо більше» розвиток єдиного ринку вже передбачається гармонізованими стандартами по всій території ЄС, та жорсткішим контролем за їх дотриманням, а регулювання торгівлі здійснюється виключно на рівні Європейського союзу.

Отже, Європейський союз починаючи з часів виходу з кризи і до сьогодні певним чином знаходиться на роздоріжжі. І такий стан, відповідно до думки деяких експертів даного питання, може призвести або до якісно нового етапу розвитку інтеграції всередині об'єднання (наприклад, утворення європейської федерації), або ж до посилення дезінтеграційних процесів, які можуть призвести до розпаду ЄС на субрегіональні інтеграційні угруповання. Адже залишатись на етапі так-званої незавершеної інтеграції Європейський союз не може. Про це свідчать масові політичні трансформації на прикладі Brexit, Grexit, а також потенційні виходи з ЄС інших країн, які є одними з основних результатів бюджетно-боргової кризи Єврозони. Тобто країни-члени Європейського союзу повинні обрати одну стратегію виходу з

кризових явищ та сформувати і дотримуватись чіткої стратегії розвитку, яка призведе до конкретних позитивних результатів.

З часу оприлюднення Сценаріїв розвитку Єврозони і ЄС Європейською комісією і світі відбулося чимало подій. Зокрема не можна не згадати актуальне питання пандемії Covid-19 2020 року, яка сколихнула весь світ та поставила під питання можливість швидкого виходу країн зони євро з кризи.

Якщо розглядати вплив пандемії 2020 на економічну ситуації у країнах зони євро, то за даними Європейської комісії на кінець року прогнозується загальне зниження ВВП на рекордні 7,75 %. Проте вже у 2021 р. очікується відповідне зростання на 6,25 %. Як повідомляє «Європейська правда», про це йдеться у весняному прогнозі, оприлюдненому Єврокомісією: «Попри швидку та системну політику реагування на рівні ЄС та національному рівні, економіку ЄС цього року очікує рецесія історичних масштабів» [73]. Як зазначають спеціалісти, очікуване зняття обмежень, запроваджених для стримування пандемії, має створити підґрунтя для відновлення.

Рис.3.6. Програми антикризових заходів ЄС

Складено автором на основі джерела [16]

Але економіка ЄС, скоріш за все, не зможе повністю відновитися після збитків цього року до кінця 2021 р. Ключову роль у зменшенні економічних збитків від кризи та забезпеченні швидкого, потужного відновлення відіграватиме подальша ефективна політика ЄС та країн-членів на національному рівні. Масштаби проблем, а також темпи відновлення для окремих країн будуть відрізнятися залежно від структури їхніх економік, від того, наскільки кожна з них постраждала від пандемії, а також від заходів, вжитих на національному рівні.

Загалом основні напрями антикризової політики країн зони євро оприлюднені 5 років тому (рис.3.6) залишаються актуальними і дотепер. Адже після кризових явищ 2020 р. основними завданнями так само залишаються підвищення темпів економічного зростання, національна безпека та економічна стабільність, підвищення соціального захисту та добробуту населення, подолання безробіття та забезпечення зростання ВВП.

3.3. Стратегія покращення рівня приватного споживання в процесі розподілу наявного доходу споживачів в Єврозоні та Україні

У Стратегії «Європа 2025» одним з основних елементів є соціальна, регіональна політика та політика зайнятості. Основним положенням Стратегії як елемента ефективної політики оптимізації приватного споживання як складової соціальної політики та політики зайнятості країн-членів Єврозони є забезпечення «інклюзивного (всеохоплюючого) зростання» з високим рівнем зайнятості і скороченням кількості людей, що живуть в умовах бідності або ризику соціальної ізоляції.

Фінансові дисбаланси завжди були присутні у світовому розвитку. Знову ж таки важливо згадати про основний світовий виклик, який сьогодні найбільше турбує громадян світу – пандемія 2020 р. За даними міжнародної статистики МВФ з даного питання ми провели дослідження, щоб виявити як

новий вірус сплинув на економіку світу та Єврозони зокрема. Ми провели соціологічне опитування серед експертів з даного питання та пересічних громадян.

На запитання скільки ж часу необхідно Україні та країнам зони євро для відновлення втраченого потенціалу під час першої хвилі пандемії Covid-19 72% опитаних експертів переконливо відповіли, що цей процес займе від 1-го до 2-х років, 21 % назвали цифру 2-3 роки, і 6 % – 3 роки мінімум. Що стосується звичайних людей, 44 % відповіли – від 2-х до 3-х років, 37 % - від 1-го до 2-х і 14 % – від 3-х і більше. Жодна людина не припустила думки, що цей процес займе часу менше 1-го року.

На думку молоді для відновлення втраченого потенціалу під час першої хвилі пандемії COVID-19 Україні необхідно від 2-х до 3-х років. В свою чергу експерти вважають, що Україні на це буде потрібно від 1-го до 2-х років. Згідно до даних українського державного комітету статистики України необхідно не стільки намагатися відновити допандемічні показники, скільки рухатися далі, вносячи необхідні корективи до цільових орієнтирів та включаючи у щоденне життя необхідні обмеження та використовуючи їх на власну користь [26].

Україна знаходилася на етапі активного реформування законодавчої бази та мала для цього хоч якісь матеріальні ресурси і певний, більш-менш, стійкий імідж на міжнародній арені. Під час пандемії ресурси майже вичерпалися, а не підтримання карантинних норм громадянами та відсутність контролю дотримання цих дій з боку держави спричинило недовіру ЄС до України, як потенційного члена співтовариства. Окрім того наша країна не зможе повернути свій потенціал менш ніж за 3 роки, оскільки активно відбувається фіскалізація малого та середнього бізнесу, а ВВП країни почав падати ще до пандемії, що говорить про неефективність даної фіскальної політики.

Що стосується країн Єврозони, пандемія спричинила ефект «сніжного кому», закриття підприємств на карантин спричинило закриття малого та

середнього бізнесу, а отже скорочення платоспроможного попиту, що спричиняє подальше банкрутство малих підприємств. Виправити це за наявної економічної стратегії в найближчі строки практично неможливо.

Використовуючи дослідження МВФ падіння ВВП склало в середньому 7,70% для кожної країни, що дорівнює 50-54 млрд. \$. Для повернення до «докарантинного» рівня економічного розвитку за прогнозами незалежних аналітичних компаній потрібно від 1-го до 2х років при усуненні ризику другої хвилі зараження. Ці дані дещо оптимістичні, оскільки не враховують втраченого потенціалу розвитку економіки та фактор обмежень, які ще не були зняті зі сфер обслуговування та інших. Враховуючи рівень розвитку країн, їх економічну політику та втрачений потенціал розвитку під час карантину можна дійти висновку, що для відновлення економік та їх виходу на перспективний рівень країнам знадобиться від 2-х до 3-х років з ефективною економічною політикою, створенням механізмів її реалізації та контролем виконання поставлених задач.

Наступним питанням соціологічного опитування було наскільки в поспандемічному світовому суспільстві країн Євразії зміниться поведінка людей: звички щодо їжі, спілкування, фізичного навантаження, проведення відпусток та вільного часу, ставлення до людських цінностей.

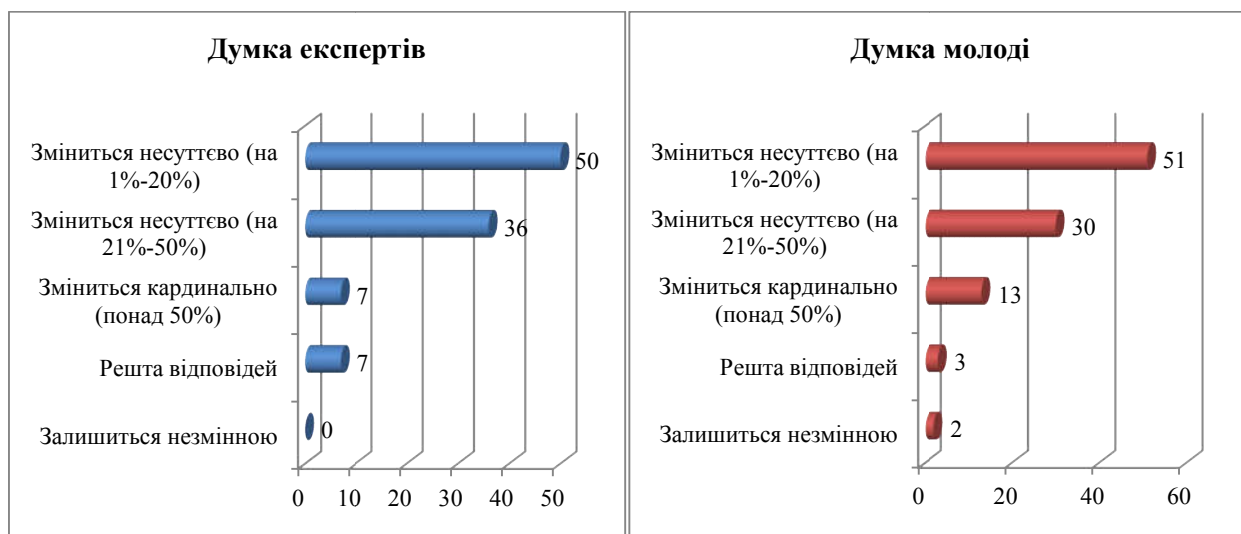

Рис.3.7. Результати соціального опитування жителів України, %

Складено автором на основі джерела [65]

Оцінюючи наскільки в зміниться поведінка європейських людей в плані звичок щодо їжі, спілкування, фізичного навантаження, проведення відпусток та вільного часу, ставлення до людських цінностей, молодь схиляється до думки, що такі зміни будуть суттєвими: від 21% до 50% (рис.3.7). В свою чергу, більшість експертів вважають, що не відбудеться суттєвих змін, оцінюючи їх від 1% до 20%. Ця різниця є досить цікавою з огляду на те, що майбутні зміни визначатимуть саме молоді люди.

Основний вплив, який робить пандемія, – це страх спілкування з людьми. В поспандемічному світовому суспільстві він поволі буде пом'якшуватися, але психологічні травми та замкнутість – це основні наслідки пандемії для усього світу. Вже зараз прослідковуються зміни в людській поведінці: спорт вдома, менше розваг у місцях з великим скупченням людей, ведення здорового способу життя, мінімалізм в одязі.

Що стосується того самого питання щодо України, наскільки зміниться наша поведінка після подій 2020 року у плані звичок, ситуація наступна (рис.3.8). Цікавим є збіг думок молоді та експертів щодо зміни у поведінці громадян України: більшість вважає, що такі зміни будуть несуттєвими (від 1% до 20%). Можливо це як раз і відображає високий рівень старіння населення України.

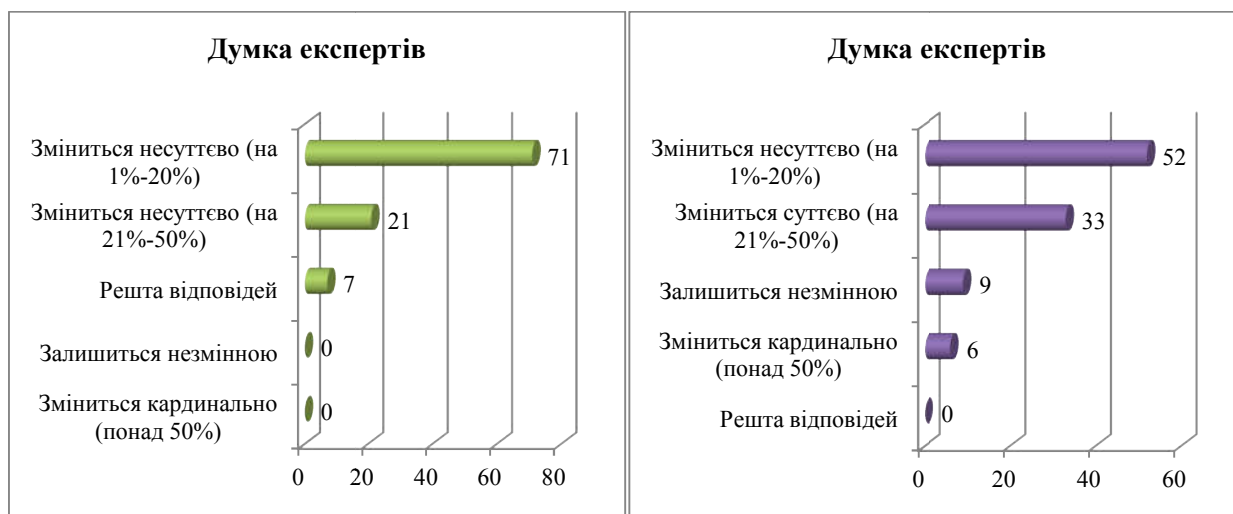

Рис.3.8. Результати соціального опитування жителів України, %

Складено автором на основі джерела [36]

Згідно з результатами світових досліджень в Україні показник зміни поведінки громадян щодо їх звичок залишиться на докартинному рівні або зміниться на невеликий відсоток. У суспільстві українців панують пріоритети якнайбільшого використання ресурсів та їх споживання, що свідчить про нерозумність та неусвідомленість громадян. Ми не повинні чекати значних змін в поведінці громадян України.

Міжнародна служба статистики Європейської комісії неодноразово проводила подібні соціологічні опитування серед своїх громадян. Відповідно до них 93 % опитаних експертів стверджують що пандемія 2020 р. кардинально змінить характер майбутнього розвитку світової економіки і економік зони євро зокрема. Проте лише 76 % опитаної європейської молоді погоджуються з такими твердженнями, решта наголошують, що рано чи пізно все прийде до тієї ситуації, яка панувала у світі до 2020 р.

Окрім того, статистичні дані Європейського комітету статистики за перший квартал 2020 року свідчать про більше позитивні зміни для розвитку світової економіки, зокрема збільшаться темпи цифровізації економіки, зростатиме кількість наукових поривів у сфері охорони здоров'я, біоінженерії, робототехніки та нанотехнологій. Окрім того Будуть активізовуватись дослідження космосу та розвиток космічних технологій, зміняться ланцюжки постачання та багато виробництв будуть перенесені ближче до ринків збуту, ідея глобалізації сильно постраждає, з'являться нові напрямки запобігання ймовірних майбутніх загроз, зміниться ринок нерухомості, зменшиться попит на офісні будівлі, натомість зросте на заміське житло, з'явиться прорив у медицині і технологіях медичного обладнання.

Сучасне суспільство чи не вперше стикнулося з проблемою, яка торкається всього світу, тому вирішення кризи 2020 р. також є можливим лише за умови глобального підходу до цього. Пандемія показала надважливість розвитку цифрової економіки. Для подолання кризи у подальшому важливим є переведення більшості державних послуг у ІТ-

сферу. Окрім того, пандемія стане поштовхом для розвитку науки, оскільки надзвичайно актуальними є дослідження у сфері біоінженерії, нанотехнологій та інше. Усе це може допомогти світу у подальшому бути більш пристосованим до можливих епідемій та криз, спричинених ними.

На фоні вищезазначених подій згідно до звітів Європейської комісія цілями політики оптимізації приватного споживання як єдиної спільної політики ЄС та Єврозони є сприяння зайнятості, поліпшення умов життя і праці, належний соціальний захист, діалог між керівництвом і найманими працівниками, розвиток людських ресурсів із метою міцного високого рівня зайнятості і боротьби з соціальною ізоляцією.

Проте проведення єдиної спільної політики оптимізації приватного споживання ускладнюється високою диференціацією рівнів економічного та соціального розвитку країн Співтовариства, усунення або скорочення якої за допомогою інновацій і є фактично основною метою реалізації сучасної соціальної політики ЄС.

На основі результатів проведеного нами дослідження, ми пропонуємо наступну стратегію оптимізації приватного споживання в країнах Єврозони. Для цього керівництву ЄС та країн зони євро в першу чергу необхідно підтягнути рівень розвитку відносно нових членів Єврозони, таких як Литва, Латвія, Словенія, Словаччина, Греція, Кіпр, Мальта та Естонія до рівня решти держав-членів. Зокрема, ми пропонуємо подальший їх розвиток, який включає наступні етапи стратегічного плану:

1. Покращення інвестиційного клімату та підприємницького середовища.
2. Вирішення проблеми біженців та підвищення зайнятості населення.
3. Підвищення ефективності податкової та бюджетної системи.
4. Посилення міжнародного економічного співробітництва всередині Єврозони (рис.3.1) [54].

Для покращення ситуації з приватним споживанням в Україні важливим фактором є створення умов для зростання доходів, одержуваних

від трудової діяльності. При розробці відповідних заходів політики доходів і зайнятості необхідно враховувати те, що збільшення реальних трудових доходів населення може бути наслідком, по-перше, стабілізації макроекономічної динаміки, що забезпечує зростання реальної заробітної плати населення. А по-друге, встановлення економічно та соціально обґрунтованих рівнів мінімальної заробітної плати і, звичайно, забезпечення оптимальної міжпрофесійної та міжгалузевої диференціації оплати праці всіх категорій працюючого населення.

Ще однією важливою умовою для покращення приватного споживання в Україні є реформування системи соціального захисту.

В результаті нашого дослідження ми сформувавши стратегічні рекомендації щодо покращення рівня приватного споживання в Україні:

1. Збалансувати доходи населення всіх категорій працівників.
2. Здійснити соціалізацію українського бізнесу приватних господарств.
3. Змінити вектор соціальної політики України, зокрема забезпечити можливість отримання якісної освіти, медичного обслуговування та належного рівня життя.
4. Забезпечити прозорість економіки та творчий характер ведення господарства.
5. Оптимізувати бюджетні видатки [18].

Підсумовуючи усі результати нашого дослідження, ми виявили, що загальний суспільний добробут України – це фінансова забезпеченість населення необхідними матеріальними та нематеріальними благами, що задовольняють потреби людей та є основою приватного споживання домашніх господарств. Також варто додати, що протягом довгого періоду економічного зростання добробут населення України поступово зростав, хоча і до сьогодні знаходиться на дуже низькому рівні, порівняно з країнами-членами Євросони. Саме тому ми запропонували вищезазначену стратегію оптимізації приватного споживання в Україні. Проте оскільки даний процес оптимізації, а також процес підвищення рівня добробуту домашніх

господарств гальмується переліком об'єктивних та суб'єктивних факторів, ця проблема досі залишається актуальною та потребує подальших наукових досліджень.

Загалом, на думку зарубіжних та вітчизняних експертів, Україні сьогодні варто зосередити увагу на вже існуючих формах співпраці з країнами Євразії та ЄС. Адже під впливом кризових явищ в Європі спостерігаються спроби постійних реформ, які відбуватимуться в майбутньому також. І багато з них можуть позитивно вплинути на Україні, зокрема надати нам певні можливості розвитку.

Окрім того, у випадку створення диференційованого Європейського союзу підвищить шанси України на тісніше співробітництво, і, можливо, навіть на вступ до ЄС, але лише при успішному проведенні реформ всередині країни. Проте тут також значну роль відіграє політична ситуація на території України. Адже Євросоюз не хоче брати на себе тягар збройних політичних конфліктів, тому для нас це залишається першим питанням для вирішення на порядку денному.

В результаті нашого дослідження стратегією, яку ми б хотіли запропонувати для покращення рівня приватного споживання в Євразії та Україні є стратегія Європейської Зеленої Угоди. Основною метою цього проекту називають перетворення Європи до 2050 року на перший кліматично-нейтральний континент. Стратегія в першу чергу спрямована на захист, збереження та збільшення природних ресурсів ЄС, а також захист здоров'я та добробуту громадян. Зелена угода є невід'ємною частиною стратегії Європейського Союзу щодо виконання плану ООН до 2030 року та цілей сталого розвитку. У рамках угоди Єврокомісія планує переорієнтувати процес економічної координації на інтеграцію цілей сталого розвитку ООН, поставлення стійкості та добробуту громадян у центр економічної політики та цілей сталого розвитку в основі політики та дій ЄС. Згідно до стратегічного звіту НЕП першого кварталу 2020 року Зелена угода базується на різних сферах екологічного розвитку (рис.3.9) [68].

Чиста енергія	• створення можливостей для альтернативних, більш чистих джерел енергії
Стале виробництво	• стимулювання більш сталих та екологічних методів виробництва
Будівництво	• потреба в більш чистому будівельному секторі
Стала мобільність	• сприяння більш сталим та екологічним видам транспорту
Біорізноманіття	• заходи щодо захисту крихкої екосистеми
"Від лану до слогу"	• (From farm to fork) залучення шляхів забезпечення більш екологічних систем харчування для населення
Усунення забруднення	• створення заходів щодо швидкого та ефективного усунення забруднень навколишнього середовища

Рис.3.9. Сфери екологічного розвитку Зеленої угоди

Складено автором на основі джерела [61]

За даними Climatechangenews у відкритому листі, який опублікували міністри екології та охорони навколишнього середовища тринадцяти європейських країн, включаючи Францію, Німеччину, Італію та Іспанію йдеться про те, що Зелена угода здатна стимулювати економіку і створити робочі місця у Євросоюзі після епідемії Covid-19.

Україна долучається до зусиль ЄС щодо зазначеної ініціативи шляхом впровадження принципів сталого розвитку, зменшення викидів парникових газів, підвищення використання альтернативних джерел енергії, збереження природних екосистем, захисту здоров'я та добробуту громадян від наслідків зміни клімату, зменшення виробництва та споживання енергоємних продуктів, забезпечення конкурентоспроможності українських виробників та підприємств. Кабінет Міністрів України на засіданні 24 січня 2020 року ухвалив постанову щодо утворення міжвідомчої робочої групи з питань координації подолання наслідків зміни клімату в рамках ініціативи Європейської Комісії «Європейська зелена угода», а також положення про таку робочу групу та її склад.

На сьогоднішній день Україна дуже відстає від європейських країн за більшістю показників економічного розвитку. Таким чином, реалізація кроків

щодо підвищення рівня життя та добробуту населення повинна спиратись на досвід розвинених країн та враховувати особливості сучасної економічної ситуації України.

Висновки до розділу 3

Отже, сьогодні Європейський союз знаходиться в умовах незавершених інтеграційних процесів, зокрема через поглиблення наслідків бюджетно-боргової кризи країн Єврозони. Тому вищі органи ЄС розробили низку стратегій можливого подальшого розвитку країн. І національним урядам залишається лише детально проаналізувати кожен з варіантів, обрати певний сценарій, можливо доопрацювати його відповідно до нових світових подій в сфері політики та економіки, та чітко слідувати зазначеному плану. Лише в такому випадку результат матиме своє позитивне значення не лише для держав Єврозони, а й для усього світового співтовариства.

Україна у світлі останніх європейських подій все ще залишається в стороні від ЄС, проте непрямий вплив кризових явищ на нашу країну все-таки спостерігається. Але, в разі проведення в ЄС певного реформування, ми можемо отримати шанс на поглиблення співробітництва з державами-членами Єврозони.

Україна має стати невід'ємною частиною Європейської зеленої угоди не лише для того щоб спільно з ЄС боротися із наслідками змін клімату, але й у рамках стратегії економічного розвитку, задля підвищення безпеки та створення нових можливостей для українського бізнесу.

В результаті проведеного нами соціологічного опитування можна зробити висновок, що громадяни загалом готові до трансформації світу після пандемічного періоду.

ВИСНОВКИ

Отже, в результаті нашого дослідження можна зробити висновки, що поставлені на початку завдання були виконані, зокрема:

1. Були з'ясовані основні причини виникнення кризових явищ та бюджетно-боргових криз, до яких відносять в першу чергу неправильну макроекономічну політику держави та різкі зміни кон'юнктури на світовому ринку. Проте, ми виявили, що суть цих причин потрібно розглядати значно глибше. А саме основним приводом до кризи є дефіцит бюджету, тобто перевищення рівня видатків уряду над рівнем доходу. В свою чергу це призводить не лише до бюджетної кризи, а й до неспроможності країни розраховуватись зі своїми зовнішніми зобов'язаннями, що зумовлює нарощування державного боргу.

2. Було дослідження поняття і процес приватного споживання як основного компоненту внутрішніх витрат. Приватне споживання є домінуючою складовою сукупного попиту у всіх країнах-членах Єврозони. Отже, аналіз та прогноз циклічного розвитку потребують більш глибокого розуміння визначальних факторів та динамічної поведінки приватного споживання. Це стосується не лише сукупного рівня країн зони євро. Асиметричні функції споживання в країнах-членах можуть нести відповідальність за циклічні розбіжності в валютній зоні. Як наступний наслідок, загальна грошова позиція Європейського центрального банку (ЄЦБ) спричиняє різні макроекономічні реакції в країнах-членах союзу. Це може призвести до проблем у процесі прийняття рішень щодо грошово-кредитної політики як єдиної загальносоюзної номінальної процентної ставки.

3. Були проаналізовані антикризові заходи Європейського валютного союзу та МВФ з подолання дисбалансів країн Єврозони. До них можна віднести ряд заходів фінансової підтримки, такі як створення Європейського фонду фінансової стабільності та Європейського стабілізаційного фонду, а

також заходи знижування відсоткової ставки Європейським центральним банком та надання дешевих кредитів. Крім того, існує системний план заходів контролю і уникнення занадто великих обсягів державного боргу: оцінка конкурентоспроможності країни, та платоспроможності, тобто можливості держави розраховуватись з зовнішніми запозиченнями, контроль за рівнем зовнішньої заборгованості та контроль за структурою зовнішнього боргу.

5. Було оцінено найбільш критичні прояви європейської кризи на прикладі Греції, Португалії та Ірландії. Зокрема було виявлено, що фактично бюджетно-боргова криза країн Єврозони бере свій початок саме з загострення ситуації в Греції у 2009 році, коли стало зрозуміло, що виходячи з поточної економічної ситуації всередині, країна просто не зможе розраховуватись зі своєю зовнішньою заборгованістю.

6. Досліджено макроекономічні наслідки боргової кризи країн Єврозони на світове співтовариство. По-перше, вони є досить суттєвими для країн всередині самого Європейського союзу та Єврозони. Адже якщо розглядати показник безробіття в Європі, то після початку бюджетно-боргової кризи він зріс на більш ніж 4,5 млн. жителів. Проблеми на фінансовому ринку Єврозони, пов'язані з її бюджетно-борговою кризою, мають негативні наслідки для країн Азії, та навіть для США, адже ці частини світу мають тісні макроекономічні і торговельні зв'язки.

7. Було проаналізовані приватне споживання країн Єврозони в період сучасної економічної експансії. Приватне споживання як важлива складова внутрішніх витрат країни в першу чергу залежить від обсягу наявного доходу та від граничної схильності до споживання, тобто від відсотку розподілу між споживанням і заощадженням. Цей відсоток визначається громадянами держави відповідно до їх наявного доходу. Адже якщо він зростає, зростає відповідно і тенденція до споживання. Якщо з певних причин дохід знижується, як у випадку державних фінансових дисбалансів, збільшується відсоток заощаджень, зменшуючи показник приватного споживання.

Вибір споживання домогосподарств важливий як для зростання, так і для циклічних коливань. Що стосується зростання, розподіл ресурсів суспільства між поточним споживанням, фізичними та людськими капітальними інвестиціями є основою для довгострокових змін рівня життя економіки. Зрештою, на розподіл ресурсів впливає розподіл доходів між заощадженнями та споживанням домогосподарств, причому останнє роздвоєння залежить від норм прибутку та часового горизонту, а також від інших обмежень.

Щодо питання циклічних коливань, враховуючи суттєвий розмір споживання в цілому попиті, важливо зрозуміти визначники попиту, якщо ми хочемо достовірно оцінити вплив на сукупний обсяг змін у фіскальній та грошово-кредитній політиці, а також вплив на технологічні потрясіння. У зв'язку з цим слід підкреслити, що інвестиції набагато більш мінливі, ніж споживання, оскільки зміни в споживанні, на відміну від інвестицій, як правило, обмежені зміною доходу. Отже, навіть якщо зміна доходу сприймається як постійна, рівень споживчих витрат буде меншим або рівним до збільшення доходу, тоді як незначні зміни обсягів інвестицій можуть істотно перевищувати такий дохід.

8. Було оцінено вплив європейської бюджетно-боргової кризи на Україну та визначено перспективи подальшого розвитку Єврозони. Україна впродовж останніх років залишається потенційним членом Європейського союзу в майбутньому, проте це не гарантує нам уникнення бюджетно-боргової кризи, адже вже сьогодні можемо спостерігати певні негативні наслідки фінансових дисбалансів Європи на нашу державу в економічній, фінансовій та політичній сферах. Проте під впливом кризових явищ в Європі спостерігаються спроби постійних реформ, які відбуватимуться в майбутньому також. І багато з них можуть позитивно вплинути на Україні, зокрема надати нам певні можливості розвитку.

9. Був проведений порівняльний аналіз добробуту споживачів розвинених країн Єврозони та України. Україна в 2019 р. посіла в рейтингу з

розвитку людського потенціалу 86-е місце і порівняно з 2005 роком погіршила свій показник на вісім позицій. Як засвідчили представники ООН, головними причинами цього стали низька заробітна плата та несприятливі екологічні умови.

Виходячи з того, що суспільний добробут визначається повнотою забезпеченості населення країни життєво необхідними засобами (матеріальними, соціальними, культурними, духовними та екологічними благами), в першу чергу до показників добробуту потрібно віднести валовий внутрішній продукт на душу населення. Необхідно зазначити той факт, що розбіжності в доходах серед країн ЄС залишаються достатньо високими.

Не є дивним той факт, що враховуючи, що приватне споживання становить майже більшу половину сукупних економічних витрат, поведінка споживачів є однією з найважливіших і справді однією з найактивніших галузей економічних досліджень. Зважаючи на шалений темп діяльності в цій галузі, важливо, щоб широкі розбіжності в думках серед науковців продовжували існувати щодо того, як найкраще емпірично охарактеризувати поведінку споживання.

10. Були запропоновані стратегічні рекомендації щодо покращення рівня приватного споживання в процесі розподілу наявного доходу споживачів в Єврозоні та Україні на прикладі дотримання Зеленої угоди. Дана угода є засобом досягнення цілей Європейської кліматичної нейтральності та захисту навколишнього середовища. Дана ініціатива є проривом у сфері екології. Також цей документ є всеохоплюючою настановою для всіх органів ЄС, суспільства, виробників та споживачів продукції. Саме ця всеохоплюваність робить цю стратегію універсальною для Європи та може послужити прикладом й для інших країн.

Окрім того, була проведена оцінка ефективності механізмів подолання бюджетно-боргової кризи країн Єврозони. І в результаті можна сказати, що попри високий рівень розвитку фінансових, банківських, політичних інститутів Європейського союзу, система методів реагування на кризові

трансформації є не ідеального, і потребує подальшого дослідження та розвитку.

Отже, в результаті нашого дослідження можна зробити висновки, що сьогодні Європейський союз знаходиться в умовах незавершених інтеграційних процесів, зокрема через поглиблення наслідків бюджетно-боргової кризи країн Єврозони. Як результат – поглиблення дисбалансів в економіках країн Єврозони. Тому керівництву сьогодні варто зосередитись на підвищенні ефективності політики країн Єврозони для підтримання балансу всередині валютної зони, що в свою чергу допоможе оптимізувати приватне споживання. Лише в такому випадку результат матиме своє позитивне значення не лише для держав Єврозони, а й для усього світового співтовариства.

Україна у світлі останніх європейських подій все ще залишається в стороні від ЄС, проте непрямий вплив кризових явищ на нашу країну все-таки спостерігається. Але, в разі проведення в ЄС певного реформування, ми можемо отримати шанс на поглиблення співробітництва з державами-членами Єврозони. Проте, в нашій країні також необхідно оптимізувати рівень приватного споживання задля зменшення дисбалансів.

У результаті дослідження отримані такі найбільш вагомні результати:

вперше: проведено соціологічне опитування громадян щодо бачення кризових явищ та сформовано стратегічні цілі на основі Зеленої угоди, які полягають в зростанні для ЄС, яке в кінцевому результаті забезпечить подвійну вигоду від стимулювання економіки і створення робочих місць, прискорюючи при цьому зелений перехід економічно ефективним способом.

удосконалено: мультифакторний підхід до емпіричного аналізу залежності обсягу приватного споживання від фінансових дисбалансів країни. Приватне споживання напряму залежить від фінансової ситуації всередині країни. І навпаки, такі витрати є важливим фактором при розрахунку ВВП. Відсоток граничної схильності до споживання визначається громадянами держави відповідно до їх наявного доходу. Адже якщо він

зростає, зростає відповідно і тенденція до споживання. Якщо з певних причин дохід знижується, як у випадку державних фінансових дисбалансів, збільшується відсоток заощаджень, зменшуючи показник приватного споживання.

набули подальшого розвитку: систематизація емпіричних підходів до оцінки антикризової політики країн зони євро. Адже стабілізація економіки на сьогоднішній день залишається досить актуальною після кризових подій пандемії у 2020 р. Вирішення даної проблеми є можливим лише за умови глобального підходу з боку головних світових економічних систем. Окрім того, пандемія показала надважливість розвитку цифрової економіки. Адже враховуючи рівень розвитку країн зони євро, їх економічну політику та втрачений потенціал розвитку під час карантину можна припустити, що для відновлення економік та їх виходу на рівень 2019-го року державам знадобиться 2-3 роки з ефективною економічною політикою, створенням механізмів її реалізації та контролем виконання поставлених задач.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк В.П., Аптекарь С.С., Балтачєєва Н.А. Глобальна економічна криза 2008-2010 років: світовий досвід та шляхи подолання в Україні: монографія / за заг. ред. Ляшенка В.І. Донецьк : Юго-Восток, 2017. 414 с.
2. Асадчев В.М., Сухоставець А. Борги і заборгованість. Різна природа – спільна проблема / Фінанси України. 2018, №2 – с.54-57.
3. Барановський Ф. Вплив критеріїв вступу в Євросоюз на побудову демократичної, соціальної, правової держави в Україні. *Політологічні записки*. 2014. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2012_6_6.
4. Барановський Ф. Європейські банки під тиском боргової кризи. *Вісник Національного банку України*. 2016. №12. С. 18–26.
5. Белюх Т., Комар Н., Пилипчук К. Brexit: виклики для Європейського союзу. *Вісник Львівського університету*. 2019. Випуск 46. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/intrel/index>.
6. Белюх Т., Пилипчук К. Дезінтеграційні процеси в Європі. *Проблеми сучасної Європи та України: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції студентів та молодих вчених (25-26 травня 2019 р.)*. Тернопіль, 2019. 168 с.
7. Борисова С.Є. Заходи державного регулювання виходу з кризи національних економічних систем. *Вісник Донецького університету. Економіка і право*. 2016. С. 198–203.
8. Вахненко Т. Державний борг України: шляхи виходу з кризи / *Економіка України*. – 2017, №8 – с.22-30.
9. Вахненко Т. Міжнародний кредит у світовій валютно-фінансовій системі / *Фінанси України*. – 2016, №11 – с.143-154.
10. Гаркуша К.Ю. Боргова криза ЄС: основні гравці і строки закінчення: навч. посіб. URL: <http://lib.chdu.edu.ua//2012/198-186-22.pdf>.
11. Гноєв В. Стан та перспективи ринку боргових зобов'язань: навч. посіб. URL: niss.gov.ua.

12. Дані федерального резервного банку «Bank of New York». URL: www.ewyorkfed.org/research.
13. Дані фонду «Європейського стабілізаційного механізму» (ESM). URL: <http://www.efsf.europa.eu>.
14. Дорошенко І. Причини й наслідки кризи Єврозони: уроки для України: навч. посіб. *Фінанси України*. 2015. № 12. С. 58-68. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu/2010/12/7>.
15. Дорошенко І. Макроекономічні наслідки боргової кризи Єврозони: приклад Греції. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2018. С. 152–173.
16. Інформаційна довідка на тему «Антикризова політика в рамках монетарного регулювання: міжнародний досвід». URL: <http://euinfocentre.rada.gov.ua>.
17. Інформаційно-аналітична група Auto Consulting. URL: <http://www.autoconsulting.com.ua/search.php>.
18. Козюк В.В. Теоретичний вимір макрофінансових ризиків дивергенції Єврозони: навч-метод. посіб. *Економічна теорія*. 2016. №3. С. 59-72.
19. Колінець Л. Б. Аспекти антикризової політики Європейського Союзу. *Sciences of Europe*. 2017. № 13. Vol. 4. P. 32–37.
20. Колінець Л. Б. Технології антикризового регулювання у країнах Центральної та Східної Європи. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2017. Том 22. Вип. 5(58). С. 24–28.
21. Комар Н.В. Глобальні екологічні проблеми: виклики сучасності та шляхи їх вирішення. Глобальна економіка у посткризовий період та Україна: зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. студ. та молодих вчених. Тернопіль : Екон. думка, 2011. С. 45-49.
22. Кучер Г.В. Державна боргова криза та перспективи її врегулювання у контексті світового досвіду / Актуальні проблеми економіки – 2016, №2 – с.24-29.

23. Куриляк, В. Довіра в інтегрованій світовій економіці: теорія та парадокси / Журнал європейської економіки.– 2010.– № 1.– С. 19-36.
24. Куриляк, В. Є. Методологія цивілізаційно-культурних відносин як складова нового світового економічного порядку / Вісник економічної науки України. – 2012. – № 1. – С. 80-85.
25. Куриляк, В. Фінансово-економічні аспекти формування глобального цивілізаційного ландшафту світової економіки: рушійні сили та теорії / Світ фінансів. – 2010. – № 3. – С. 158-168.
26. Лісовенко В. Державний зовнішній борг України: етапи формування та розвитку / Вісник НБУ. – 2019, №9 – с.35-36
27. Лютий І.О. Державний кредит у фінансовій політиці України / Банківська справа – 2014, №2 – 40-50
28. Лютий І.О. Новітні тенденції розвитку фінансової системи держави / Фінанси України. – 2015. – № 5. – С.24-29.
29. Марункевич А., Сидорович М. Сучасні боргові проблеми економічно розвинутих країн: підр. *Світ фінансів*. 2016. №4. С. 219–228.
30. Мураль М.Г., Гузь М.М. Європейська боргова криза: аналіз та проблеми зовнішнього боргу країн ЄС. *Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ. Серія: Економічні науки*. 2014. № 6. С. 3430–351.
31. Пилипчук.К, Головатюк.М, Куриляк.В Економічний вплив боргових процесів Європейського союзу на Україну. *Розвиток міжнародних відносин України та Вишеградської четвірки: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених та студентів (4-5 грудня 2019 р.)*. Тернопіль, 2019. 84 с.
32. Пробойв О.А., Зубко І.Д. Проблемні економіки Єврозони: навч. посіб. *Наука: teoria i praktyka*. 2016. Volume 3. Ekonomiczne nauki. С. 25-28.
33. Регіональні перетворення у світовому та українському вимірах: монографія / за наук. ред. д. е. н., проф. Крисоватого А.І., проф. Савельєва Є.С. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 388 с.

34. Савельєв Є.В., Зварич І.Я. Міжнародна економіка: підр. [для бакалаврів спеціальності «економіка»]. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. вид. 4-те, переробл. та допов. 424 с.
35. Савельєв Є.В., Сіскос Є., Дарвіду К., Комар Н.В. Greece: a European mechanism of the exit from the crisis. *Журнал Європейської Економіки*. 2019. № 3. Т.15. С. 284–300.
36. Статистичні дані Державного комітету статистики України. URL: <https://www.ukrstst.gov.ua>.
37. Статистичні дані Європейського комітету статистики URL: <https://www.ec.europa.eu/eurostat>.
38. Статистичний портал Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/main-export-partners-for-italy>.
39. Уніят А.В. Сучасні тенденції зовнішньої заборгованості. *Глобальна економіка у посткризовий період та Україна: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених, 17-18 лютого 2011р.*
40. Фінанси України: статистичні дані. URL: finance.ua.
41. Abbas, S and Christensen, E (2007): The Role of Domestic Debt Markets in Economic Growth: An Empirical Investigation for Low-income Countries and Emerging Markets, IMF Working Paper, page 20-23.
42. Ahlborn M. and Schweickert R. Public debt and economic growth-economic system matter, Berlin:Springer.
43. Aizenman, J., Kletzer, K. and Pinto, B. (2007). Economic Growth with Constrains on Tax Revenues and Public Debt: Implications for Fiscal Policy and Cross-Country Differences, NBER, Working Paper.
44. Allard, C. (2014) More Europe, Not Less. URL: www.imf.org.
45. America's credit rating: statistics. URL: www.economist/usa.com.
46. Arcand. J.L, Berkes. E and Panizza. U, "Too Much Finance," mimeograph, UNCTAD, March 2011.

47. Balassone. F, Francese. M and Pace. A, “Public Debt and Growth in Italy,” *Quaderni di Storia Economica*, Banca D’ Italia No. 11, October 2017.
48. Baltagi, B.H., and B. Raj (1992). A survey of recent theoretical developments in the econometrics of panel data, *Empirical Economics*, 17, pp. 85-109.
49. Borges, A., Giorgianni, L. Greece. *Fourth Review Under the Stand-By Arrangement and Request IMF Country Report*. 2017. № 11/175. URL: www.imf.org.
50. Bremmer I. *Every Nation for Itself: portfolio*. New York: may 2016. Central statistics office of Ireland. URL: <http://www.cso.ie>.
51. Checherita, C. and Rother, R. (2012). The Impact of high and growing Government Debt on Economic Growth: An Emirical Investigation for the Euro Area, *European Economic Review*, 56, pp. 1392-1405.
52. Clements, B., Bhattacharya, R. and Nguyen, T. (2013). External Debt, Public Investment, and Growth in LowIncome Countries, IMF Working Paper.
53. Cordella, T., Ricci, L. and Ruiz-Arranz (2010). Debt Overhang or Debt Irrelevance? IMF, Staff Papers.
54. Currency charts: statistics. URL: <https://www.xe.com/currencycharts>.
55. Diamond, P. (1965). National Debt in a Neoclassical Growth Model, *The American Economic Review*, 55, pp. 1126-1150.
56. Economic problems of Visegrad Group countries and Ukraine: collective monograph / edited by Krysovaty A., Savelyev Y. Ternopil : Osadtsa U.V., 2018. 328 p.
57. European Commission. White Paper on the Future of Europe: Reflections and scenarios for the EU27 by 2025. Brussels, COM(2017) of 1 March 2017. 31 p.
58. External debt statistics: guide for compilers and users. Washington D.C.: International Monetary Fund, 2016. p. 171.
59. Five Presidents’ Report (2015): Completing Europe’s Economic and Monetary Union. *Report by Jean-Claude Juncker in close cooperation with*

Donald Tusk, Jeroen Dijsselbloem, Mario Draghi and Martin Schulz. Brussels: European Commission.

60. Foreign direct investment statistics. URL: http://www.oecd.org/document/8/0,3746,en_2649.html.

61. General government data general government revenue, expenditure, balances and gross debt. *European Commission*. 2020. p. 35.

62. Greece: Parliamentary Election 2019: tutorial. URL: <http://eed.nsd.uib.no/web>.

63. Griffiths, W.E., C. Hill and G.G. Judge (2009). *Learning and Practicing Econometrics*, John Wiley and Sons, INC.

64. Hiebert, P., Lamo, D. and Vidal, J. (2012). *Fiscal Policies and Economic Growth in Europe : An Empirical Analysis*, Banca d' Italia, Public Finance Workshop on the Impact of Fiscal Policy.

65. Hsiao, C. (2020). *Analysis of Panel Data*, Econometrics Society Monographs, No. 11.

66. IMF World Economic Outlook: statistics. URL: <http://knoema.ua/IMFWEO2014Apr/imf-world-economic-outlook-april-2015>.

67. Kasriel, P.L. Greece, Portugal and Spain are the least of our economic, financial challenges: tutorial. URL: <http://www.marketoracle.com.uk>.

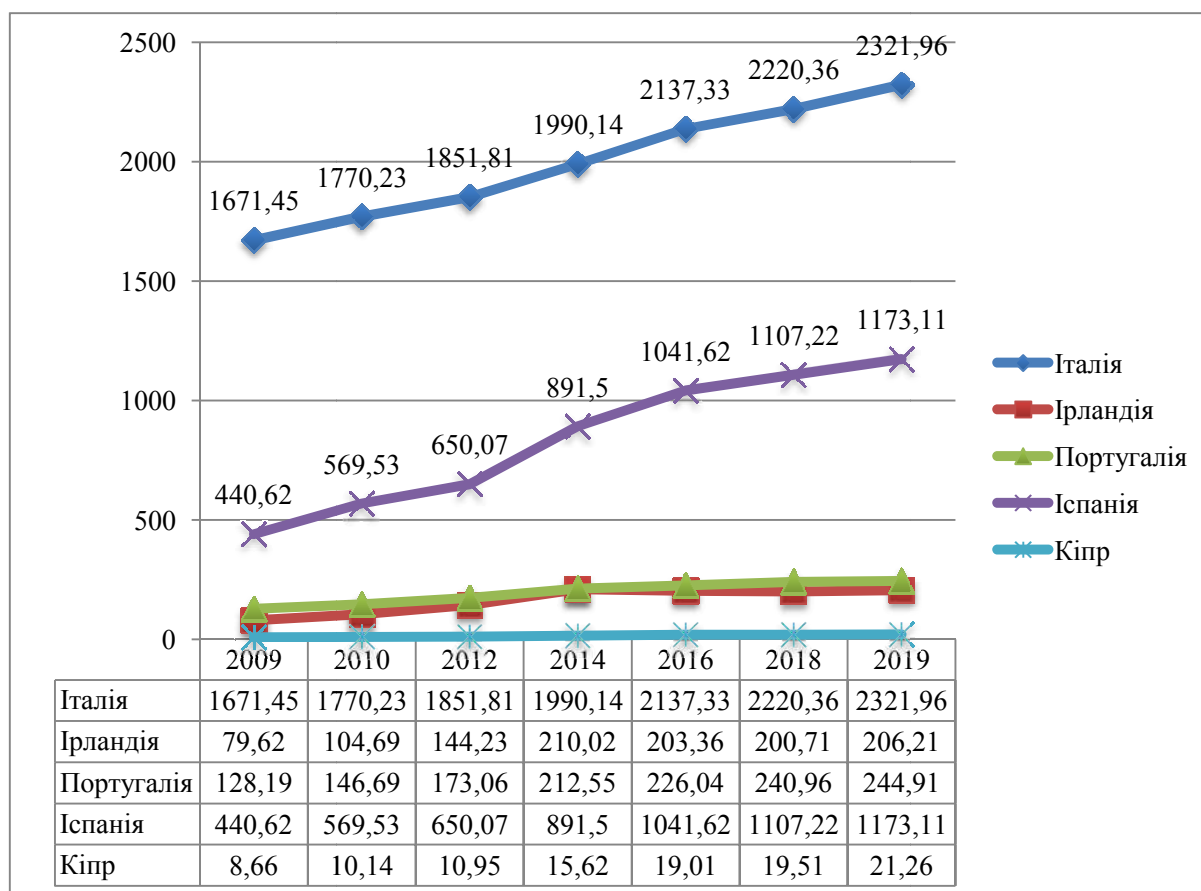
68. Kmenta, J. (1971). *Elements of Econometrics*, Macmillan, New York.
Kumar, M. and Woo, J. (2020). *Public Debt and Growth*, Working paper, IMF Publications.

69. Lainà P. (2011): "Dynamic Effects of Total Debt and GDP: A Time-Series Analysis of the United States", Master Thesis, Aalto University School of Economics, page 74-77.

70. Long-Run Growth symposium sponsored by the Federal Reserve Bank of Kansas City, Jackson Hole, Wyoming, 25–27 August 2017.

71. Maddala, G.S. (2018). Recent developments in the econometrics of panel data analysis, *Transportation Research*, 21, pp. 303-326.

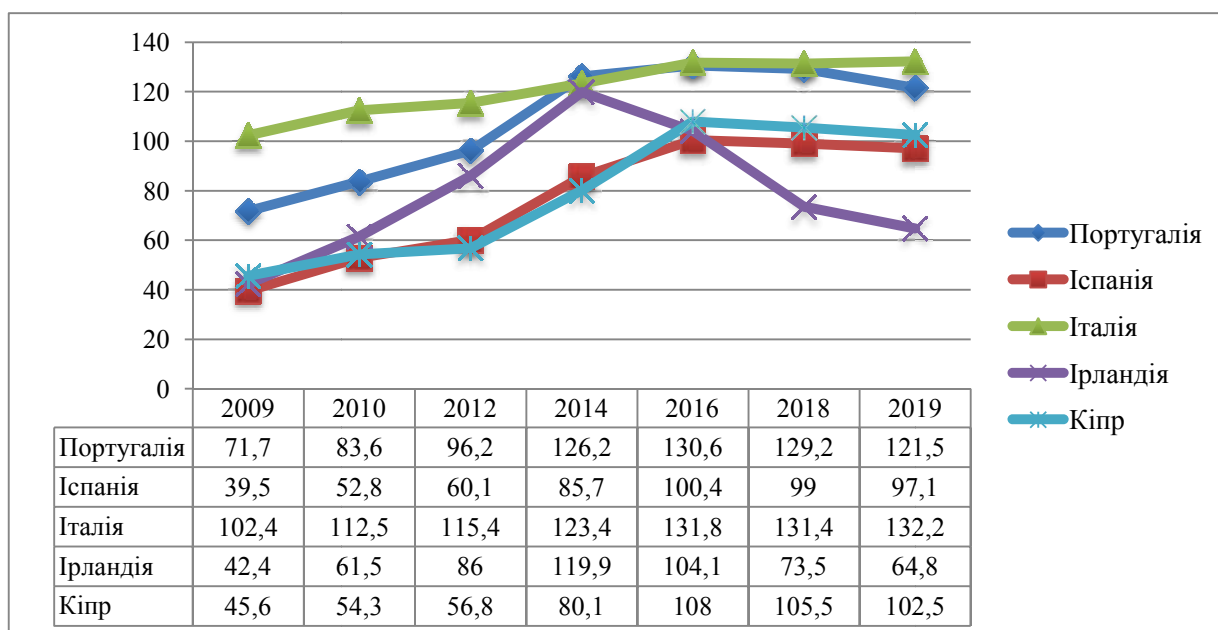
72. Pattillo C., Poirson. H and Ricci. L, 2012, “External Debt and Growth,” *Review of Economics and Institutions*, vol. 2, issue 3, Article 2.
73. Philipp P. Monetary Union impact on government debt lessons for European Monetary: enlargement inaugural dissertation. 2020. 423.
74. Reinhart, C. and Rogoff, K. (2010). Growth in a Time of Debt, *American Economic Review*, American Economic Association, 100 (2), pp. 573-578.
75. Smyth, D. and Hsing, Y. (2013). In Search of an Optimal Debt Ratio for Economic Growth, *Contemporary Economic Policy*, 13, pp. 51-59.
76. Soros, George and Schmitz, Gregor P. The European Union is on the verge of Collapse: an Interview. *The New York Review of Books*. 2016. Vol. 63, № 2. URL: <http://www.nybooks.com/articles/2016/02/11/europe-verge-collapse-interview>.
77. Statistics of International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/external/index.htm>.
78. Projected GDP Ranking (2016-2020): statistics. URL: <http://statisticstimes.com/economy/projected-world-gdp-ranking.php>.
79. The analysis of the international newspaper «Financial Times»: statistics. URL: <http://www.ft.com/home/europe>.
80. The Atlas of economic complexity: data statistics. URL: <http://atlas.cid.harvard.edu>.
81. The World Bank open data: statistics. URL: <https://www.worldbank.org>.
82. Vasiliev V.S., Rogovskiy E.A. World Financial Crisis. *Economy, politics, culture*. USA, Canada. 2009. № 3 P. 18–25.

Обсяг державного боргу країн Євросони

впродовж 2009-2019 років, млрд. євро

Складено автором на основі джерела [37]

**Державний борг країн Єврозони впродовж
2008-2018 років у співвідношенні до ВВП, %**

Складено автором на основі джерела [61]

Рейтинг країн за рівнем якості життя населення, 2019 р. [54]

Місце у рейтингу	Країна
1	Норвегія
2	Австралія
3	Ісландія
4	Канада
5	Ірландія
6	Нідерланди
7	Швеція
8	Франція
9	Швейцарія
10	Японія
11	Люксембург
12	Фінляндія
13	США
14	Австрія
15	Іспанія
16	Данія
17	Бельгія
18	Італія
19	Ліхтенштейн
20	Нова Зеландія
21	Велика Британія
22	Німеччина
23	Сінгапур
24	Гонконг, Китай
25	Греція
26	Республіка Корея
27	Ізраїль
35	ОАЕ
36	Чехія

41	Польща
43	Угорщина
45	Хорватія
61	Болгарія
71	Росія
79	Туреччина
86	Україна

Таблиця 2

**Частка країн-членів Єврозони в фонді
Європейського Стабілізаційного Механізму [79]**

Країна	Частка участі у вкладеному капіталі, (%)	Вкладений капітал, мільярди євро у 2009 році	Загальний капітал, мільярди євро
Німеччина	27,15	21,72	190,02
Франція	20,39	16,31	142,70
Італія	17,91	14,33	125,39
Іспанія	11,90	9,52	83,33
Нідерланди	5,72	4,57	40,02
Бельгія	3,48	2,78	24,34
Греція	2,82	2,25	19,72
Австрія	2,78	2,23	19,48
Португалія	2,51	2,00	17,56
Фінляндія	1,79	1,44	12,58
Ірландія	1,59	1,27	11,15
Словаччина	0,82	0,66	5,77
Словенія	0,43	0,34	2,99
Люксембург	0,25	0,20	1,75
Кіпр	0,19	0,16	1,37
Естонія	0,19	0,15	1,30
Мальта	0,07	0,06	0,51
Разом	100 %	80 мільярдів	700 мільярдів

Таблиця 3

**Сценарії можливого розвитку ЄС до 2025 року
за версією Європейської комісії (березень 2018 року) [57]**

Сценарій	Продовження існуючого курсу	Нічого, крім єдиного ринку	«Ті, хто бажають більшого, роблять більше»	Краще менше, але ефективніше	Разом зробимо більше
Єдиний ринок та торгівля	Зміцнення єдиного ринку, проведення більшої кількості торгівельних угод	Зміцнення єдиного ринку, збереження різних стандартів	Зміцнення єдиного ринку, проведення більшої кількості торгівельних угод	Мінімізація спільних стандартів	Гармонізація стандартів та жорсткий контроль за їх дотриманням
Розвиток Єврозони	Покращення функціонування	Обмежене співробітництво	Покращення функціонування	Проведення певних заходів для підвищення стабільності Єврозони	Мета створення єдиного політичного, економічного, фіскального та фінансового союзу
Сфера міграції та безпеки	Поступове посилення співробітництва	Відсутність єдиної політики	Поступове посилення співробітництва	Систематичне співробітництво	Систематичне співробітництво
Зовнішня політика	Формування єдиної позиції	Врегулювання певних питань	Формування єдиної позиції	Створення Європейського оборонного союзу	Створення Європейського оборонного союзу
Бюджет ЄС	Модернізація бюджету	Перенацілювання фінансування	Модернізація бюджету	Істотно переформатований	Істотно модернізований
Реалізація сценарію	Ускладнений процес прийняття рішень	Полегшення процесу прийняття рішень	Ускладнений процес прийняття рішень	Полегшення процесу прийняття рішень	Швидкий та чіткий процес прийняття та виконання рішень